

Sallai István a falusi könyvtárügyről*

TÓTH Gyula

Előjáróban

Témaválasztásomkor abból indultam ki, hogy *Sallai István* 17 évi néptanítói és azzal járó népművelői tevékenység után, a falut jól megismerve került a minisztériumba, szinte rögtön a Népkönyvtári Központba, amelynek feladata lett a körzeti könyvtárak további szervezése, működtetése. A körzeti könyvtár a falu könyvellátására született. Sallai István ily módon falusi könyvtárak szervezésével kezdte könyvtárosi pályafutását. A megtalált Sebestyén-tervek, iratok segítségével ezt ismerte meg elsőként a könyvtárrosságból. A hivatalszervezés és -vezetés mellett az lett az első dolga, hogy megtanulja a falusi könyvtárak működtetéséhez szükséges ismereteket, majd jó tanítóként mindenkinek közérthetően továbbadja frissen elsajátított ismereteit. Így vált a korszak könyvtárosainak tanítómesterévé.

Sallai Istvánnak – a Népkönyvtári Központ megszervezésétől, a körzeti könyvtári koncepció folytatásától kezdve, az OSZK Módszertani Osztályán

* A tanulmány summája, a negyednyi terjedelemre tömörített, más felépítésű elméleti általánosítás 2011. május 30-án az Országos Széchényi Könyvtárban Sallai István születésének 100. évfordulója alkalmából tartott megemlékezés keretében hangzott el. Azt a változatot a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2011. 8. száma közölte.

át a Könyvtártudományi és Módszertani Központig, élete végéig – a falusi lakosság könyvtári ellátásának szervezése és jobbítása lett (távolról sem egyetlen) feladata. Tévedés és torzítás lenne szerepét csak a falusi könyvtárügyre szűkíteni. A falusi téma nem önálló, része a közművelődési könyvtárügynek, de sajátos, elkülöníthető vonásokkal teli ága. Örökzöld, máig aktualitásokat hordozó területe.

Külön, itt nem részletezhető téma, hogy Sallai István – *Sebestyén Gézával és Kovács Mátéval* – a hazai könyvtári rendszer megteremtője volt a körzeti könyvtárak, majd megyei-járási hálózatok szervezésével. 1956-tól a rendszernek valamennyi könyvtártípusra kiterjesztésével országos kiterjedésűvé vált a hálózat Kovács Máté teoretikus, jogszabályalkotó munkája, a törvényerejű rendelet előkészítése révén. A rendszeralkotás, a könyvtárak közötti együttműködés kifejlesztése hármójuk érdeme. Hatásuk nemcsak működésük 25–30 évére terjed, azt túlélte, máig ható. Személyes érdemeik egymáshoz mérten értékelhetők. Életművük felmérése segít a korszak történeti feltárásában, eredményeinek megértésében. Itt az ideje Sallai István munkássága történeti feltárásának.

A könyvtárak feladatai és a falusi kulturális munka

Sallai István a Sebestyén Gézától örökölt modellen eleinte nem tudott, nyilván nem is akart változtatni. A Szakkönyvtárban elhelyezett hagyatékában¹ található keltezetlen, 1967 táján maga készítette, szakmai tevékenységét és szakirodalmi munkásságát összefoglaló piszkozat szerint könyvtárpolitikai tevékenységének kezdetét az 1952-es minisztertanácsi rendelet előkészítésében, a közművelődési könyvtárügy későbbi rendszerének kialakításában való részvételétől datálja. (Ez a szerepe még feltáratlan.)

Írásaiban könyvtárpolitikai vonások 1953-tól mutatkoznak.² Az 1954 májusában készült, általa aláírt dokumentum erős könyvtárpolitikai voná-

sokat mutat. A Könyvtárügyi Tanácsnak készült helyzetértékelés a megyei-járási hálózatszervezés első két évének hibáit és hiányosságait írta le.³ Ebben – többek között – rámutatott, hogy hiba volt a megyei és járási könyvtárakat elszakítani a székhely várostól. (A témára Sallai és mások többször visszatértek, az akkori hibákat máig nem sikerült korrigálni.) Az írásból kiderül, szakmai okai is voltak, nemcsak anyagiak, hogy a járási könyvtárak szervezését lassították, az 1954 végi határidőt 1960 elejéig kitolták. Ez a falura is kihatott, pl. az önálló községi könyvtárak szervezése részben ennek ellenpárjaként gyorsult fel, igaz – amint Sallai rámutatott – hibásan, mert csak a könyvtárost függetlenítették, de szerzeményezési jogot nem adtak. Arra ez az előterjesztés tett javaslatot. Rámutatott az írás arra is, hogy ugyan a falusi könyvtárak fenntartói a tanácsok, de a pénzügyi rendelkezés elmaradása miatt azok a legtöbb helyen nem támogatják a könyvtárat. Végül 8–10 évet késett a falusi könyvtárak tanácsi kezelésbe adása.

Az írás megállapította, hogy a kultúrotthonok idegen testnek tekintik, megtürik a falusi könyvtárakat épületükben. „*A vidéki hálózatban a könyvtárügy el van szakadva a népművelési munka többi ágától.*” Rendezetlenek a tiszteletdíjak, pedig „*a könyvtári munka rendszeres, állandó munka, amit teljesen társadalmi munkában végezni a könyvvállomány veszélyeztetése nélkül alig lehet.*” Azt javasolta, hogy „*a falusi könyvtárakba beállított fizetett könyvtárosok fokozatos beállításával (sic! TGY) egyidejűleg tovább kell fejleszteni a falusi hálózatot. Tervszerűen ki kell építeni az önálló községi könyvtárhoz tartozó fiókokat a tanyákon (főleg tanyai iskolákban), a termelősövetkezetekben, stb. A tanyák könyvellátása pl. csak a falusi fiókhálózat kiépítésével oldható meg.*”

Sallait többször írt arról, hogy a falusi könyvtárnak szakkönyvtári feladatai vannak. Ezt mezőgazdasági párt- és kormányhatározatok is sugalmazták. „*A falusi és a falu jellegű járási székhelyek könyvtárainak feladata szintén kettős: a népművelési feladatokon kívül el kell látniuk a mezőgazdasági lakosság számára szolgáló szak-*

könyvtárak szerepét is. Ezen funkció kifejlesztése a jövő évek jelentős könyvtárpolitikai feladata.” Akkor senki nem vitatta, évek tapasztalata kellett e túlzás illuzórikus voltának felismeréséhez.

Ebben a dokumentumban felmerült a korszak könyvtárpolitikai szófordulata, amit ő és mások is használtak: „... *könyvtáraink ma még nem felelnek meg teljes mértékben annak a feladatnak, hogy a szocialista kultúra hordozói legyenek.*” Így érveltek fejlesztés elnyeréséért.

Sallai kimondta, „*falusi könyvtáraink munkájában jelentős javulást, további erőteljes kibontakozást mindaddig nem várhatunk, míg járásainkat tovább nem fejlesztjük.*”⁴ A téma aktualitását jelzi, hogy nem egészen egy év múlva – a falusi ellátást a „kétjárásnyi hatáskörű” körzeti könyvtárakra kidolgozó – Sebestyén Géának is erről kellett írnia.⁵

1954 legelején *Sallai István* az olvasókörökről írt.⁶ A körzeti könyvtári időszakról a népművelő és direkt propaganda célokat szolgáló felolvasásokat nevezték olvasókörnek. Újbóli felbukkanása miatt Sallai felhívta a figyelmet, a régi olvasókörök mások voltak. „*Az olvasókör a szó eredeti értelmében tulajdonképpen a könyvtárral egybeforró kultúrotthonot jelent, ahova az emberek könyvet, újságot olvasni, beszélgetni, politizálni járnak. [...] Ezt a hagyományt felbreszteni, újra népszerűsíteni ott, ahol gyökerei vannak, igen fontos és komoly munkája volna a falusi kultúrmunkásoknak.*” A cséplőgépek melletti felolvasások, politikai agitáció helyébe az olvasókörök céljaként a könyvek, az irodalom megszerettetését, a lakosság általános műveltségének emelését, a politikai öntudatosodás segítését jelölte meg. A körzeti könyvtárak kapcsán nemcsak az merülhet fel, miért nem a volt városi könyvtárak bázisán hozták létre őket, hanem az is, miért nem alapozták a falusi könyvtárak szervezésekor a régi olvasókörökre, olvasóegyletekre? A válasz hasonló, mint a városi kérdésre adható: mert ezek is szétszóródtak a háborúban, tartalmukban nem feleltek meg sem a szabadművelődési kor, sem a diktatúra kultúrpolitikájának. A Veszprém megyeiek a körzet kísérleti előkészítése során úgy találták, hogy *az olvasókör*

idővel kocsmává vált, látogatóik alig gondoltak olvasásra.”⁷ Magyarországon az olvasókörök, olvasóegyletek – bár részei voltak a parasztság, a munkásság öntudatosodásának – nem váltak a nemzeti és függetlenségi mozgalmak részévé, mint pl. a bolgár csitalisték. Az államhatalom nem támaszkodott rájuk sem a dualizmus korában, sem a két világháború között, inkább akadályozta működésüket. Pedig a könyvtárakra alapozott művelődési-közösségi tevékenység modelljét jelenthették volna.

1955-ben romániai tanulmányútjáról Sallai István azzal jött haza, hogy ott évente 300 falusi könyvtárt szerveznek át főhivatású könyvtárossal működővé, s „*a nem önálló falusi könyvtárak intézményesen a kultúrotthonokba kerültek és szerves részét alkotják a kultúrotthonoknak.*”⁸ A témára visszatérve,⁹ rá jellemző módon ragadta meg az alkalmat, hogy a minisztériumi népművelési főosztályvezető kimondta,¹⁰ a kultúrotthon a népművelés különböző ágainak kerete. A kormányzati koncepcióváltást Sallai a falusi könyvtárak javára próbálta fordítani. Írásában hangsúlyozta, hogy – tőlünk eltérően – a bolgár csitalisték a felnőtt lakosságot megcélozva, könyvtárakból bővültek a művelődés otthonaivá. Nálunk népkönyvtár és kultúrotthon 1945 előtt és után külön fejlődött. Ez látszott megváltozni 1955 végén. „*Amilyen mértékben nő azonban a könyvtár felnőtt olvasótábora, s ezzel együtt a tekintélye is, annál könnyebben találja meg a helyét a kultúrotthonban. A kultúrotthon és a könyvtár egymásra találása tehát egyszersmind a kultúrotthonban és a könyvtárban folyó munka színvonalának emelkedésével is szoros összefüggésben van.*” – írta Sallai. *Non György* miniszterhelyettes szerint is a falusi kulturális munkát a könyvtárnak a központba állításával, a könyvtáros felkészültségére építve kell megszervezni.¹¹ Sallai István a kedvező mozzanatot megtoldotta azzal, hogy „*ki kell alakítani a falusi könyvtáraknak azokat a funkcióit, amelyek alkalmassá teszik a kultúrotthonba, mint szervezeti keretbe való szoros beillesztésüket.*” Újragondolva bővítette a funkciórendszert. „*A falusi könyvtár a felnőttek és az ifjúság általános művelése – tehát*

mint közművelődési könyvtár – alapfunkciója mellett, a mezőgazdasági könyvek tekintetében a falu lakosságának szakkönyvtára. [...] A falusi könyvtárnak kell a funkcionáriusok számára az otthonban folyó kulturális munka minden ágához szükséges segédkönyveket, szakkönyveket (műsorfüzetek, színdarabok, zeneművek, koreográfiák, az előadások propaganda brosrúái, módszertani levelek, útmutatók stb.) beszerezni, illetőleg gyűjteni.”¹² Kifejtette, a könyvtár feladata a szakkörök és tanfolyamok résztvevőinek irodalommal való ellátása, sőt nemcsak állományával nyújthat segítséget, hanem propagandát fejthet ki a rendezvények sikere érdekében, segíthet a szakköri tagok szervezésében stb. „*A falusi könyvtár említett funkcióinak kifejlesztése a könyvtárat alkalmassá, sőt nélkülözhetetlenné teszi a kultúrotthon számára. Nem elég azonban, ha a könyvtár a kultúrotthonban helyet kap, oda szervezetileg is be kell illeszkednie.*” Sallai tehát a falusi kulturális ellátás integrált intézményben való kifejlesztése oldalán állt. Miután logikus érvelésének sem a népművelők, sem a könyvtárosok körében nem lett igazán fogantatja – emellett a klubkönyvtárak, majd az általános művelődési központ mint komplex művelődési intézmény támogatásával is hitet tett.¹³ A public librarytól sem idegen ez a koncepció. (Szabó Ervin a fővárosi könyvtár új épületét népházával, múzeummal közösen építve szorgalmazta.) Sallai István már 1955–56 fordulóján falun (a várostól eltérően) a komplex közművelődési intézmény pártján állt. A szórakoztató funkció mellé művelő szerepet szánt, a falusi könyvtárt ki akarta emelni a gyermekkönyvtári szerepkörből. Ahogy írta: „*A régi népkönyvtári szemlélet maradékként sok helyen a falusi könyvtár még ma is úgy él az emberek tudatában, mint időtöltő, szórakoztató olvasmányok tárháza a ráérők, főleg a gyermekek számára.*”

1956 nyarán – miután Sebestyén Géza a falusi könyvtárak körzeti/járási szintről történő ellátása mellett foglalt állást¹⁴ – Sallai tisztázta a letéti ellátás és a könyvtárközi kölcsönzés eltérő feladatát.¹⁵ „*A könyvtárközi kölcsönzés nem oldhatja meg a könyvtárak könyvhiányát. [...]*

A letéti könyvtárakba való könyveljuttatás természetes útja nem a könyvtárközi kölcsönzés, hanem a szükséges könyvek letétbe adása. A járási könyvtár azonban saját állományából letéti könyvtárak számára is küldhet könyvtárközi kölcsönzés útján könyveket.”

A falusi könyvtárak is tanácsi kezelésben

1956 őszén nem volt mód megtartani a falusi könyvtárak helyi kezelésbe adását tárgyaló, tervezett minisztériumi tanácskozást. Sallai hozta ismételten szóba.¹⁶ A kérdést nyomatékosra tette, hogy 1954–55-től a könyvtárak fejlesztése lassult, az állománygyarapodás ijesztően zsugorodott. Sallai elsorolta, hogy a jogszabályok nem gondoskodtak a falusi könyvtárakról, „*a községi tanácsok költségvetésében ma sincs gondoskodás a könyvtárak fenntartásáról.*” Ismételten szólt a falusi könyvtárak kultúrotthonokban való elhelyezéséről, hogy „*a falu könyvtárszobája legyen a magva, csírája a fejlődő művelődési otthonnak.*” Hozzátette, hogy a falusi könyvtárnak az iskolában való elhelyezését „*kényszermegoldásnak érezzük, amely több veszéllyel jár.*” Írásában felvetődött a falusi könyvtárak lélekszám szerinti normatív ellátása. „*A fejlődés útját abban látjuk, hogy a falusi könyvtárakat a lélekszám és a könyvtár nagysága (kötetszám) alapján kategóriákba kell osztani és a megfelelő működési színvonal igénye mellett ott rendszeres mellékfoglalkozású állásokat kell rendszeresíteni havi tiszteletdíjjal.*” Sallai akkor 10 ezer lakos fölött igényelt főhivatású könyvtárost. Írását azzal zárta, „*falusi könyvtáraink egy része ma még nem szilárd intézmény, hanem olyan létesítmény, amelyet sok esetben csak a szilárd hálozati rendszer óvott meg a széthullástól vagy az elhalástól...*”

1957 nyarán újra szóba hozta a falusi könyvtárak intézményesítését. „*Legutóbbi cikkemben már szoltam arról, hogy a falusi könyvtárak továbbfejlesztését csak akkor látjuk biztosítva, ha*

azokat a művelődési otthonokba, vagy önálló helyiségbe helyezzük (feltéve, ha a művelődési otthonok élnek és működnek) és olyan intézményekké szervezzük, amelyek fenntartását helyi erőforrások biztosítják."¹⁷

1957–58 fordulójára eldőlt, a helyi fenntartás tovább nem halasztható.¹⁸ Sallai István tisztázó írást tett közzé a letéti és a helyi gyarapítás viszonyáról.¹⁹ (Félévvel előbb megjelent a tanácsosítás miniszteriumi beharangozójánál.²⁰) Sallai tanúságát adta, megtanulta Sebestyén Gézától a falusi könyvtárak ellátásának lényegét, az állandóan helyben lévő törzsanyag (ami származhat helyi gyarapításból, lehet ún. „örökletét” is) és a (körzeti vagy járási könyvtárból küldött és rendszeresen cserélt, mozgatott) letéti kettősségét. Láta, hogy e rendszer torzulása a körzeti időszakban a könyvkiadás szűkös egysíkúságának is következménye (a kevés féle könyvet nagy példányszámban beszerezve nem volt mit cserélni). Amikor a megyei és járási időszakban, főleg 1956 után változatosabb lett a könyvkiadás, nem jutott elegendő pénz. Ám azt is érezte, a kudarcok láttán a könyvtárosok nem hitték el, hogy működhet a rendszer, a letéti állománymozgatást munkatöbbletnek tekintették. Ez a későbbi évtizedekben is többször felmerült, szinte mindvégig jellemezte a könyvtárosi hozzáállást.

Sallai ebben az írásban a falusi könyvtárak gyűjtőkörét megtoldotta: „*a várossal szemben a falu egyetlen könyvtártípusának kell az összes igényt kielégítenie. [...] A könyvtár nem önmagában álló művelődési tényező falun, hanem igen szoros és szerves kapcsolatban kell állnia a népművelési munka egyéb ágaival, s a könyvtár, mint művelődési forrás az egyéb területeken folyó művelődési tevékenységhez is biztosítja azok tartalmi alapját.*” Az állománytesteket megtoldotta azzal, hogy „*a falusi könyvtár egyben a falu iskolás tanulóinak gyermekkönyvtára is.*” Igaz, hozzátette, hogy ez nem jelenti az iskolai könyvtári funkciók átvállalását. Következtetése: a felsorolt feladatok ellátásához „*a könyvek olyan változatos gyűjtésére van szükség [...], amit néhány száz kötetnyi állomány semmiképpen sem biztosíthat. Korszerű ellátás tehát csak letéti*

központ vagy nagy állományú mozgókönyvtár (bibliobusz) útján végezhető.” Figyelmeztetett, „*ha a falusi könyvtárakat önálló intézménnyé fejlesztjük, s ezzel a helyi gyarapítás lehetővé válik a kisebb településeken, egyáltalán nem lesz feleslegessé a letéti állomány. Sőt, a letéti anyagot az eddiginél még változatosabban kell összeállítani.*” Központi intézkedéseket várt el, pl. a járási könyvtárakban meg kell teremteni a csere adminisztratív feltételeit, s gondoskodni kell letéti raktárakról.

Sallai az 1957. decemberi állapotokat rögzítő statisztikai adatfelvétel ismeretében nagyszabású tanulmányt tett közzé a közművelődési könyvtárak állománykérdéseiről.²¹ Azt bizonyította, hogy 1953-tól „*az egyre kisebbedő anyagi ellátás és a célnak nem minden tekintetben megfelelő szervezet miatt évről-évre csökkent a fejlődés üteme, sőt egyes helyeken a stagnálás vagy a visszaesés jelei mutatkoztak. [...], a falusi könyvtárak szervezeti fejlődése pedig megakadt, és legtöbbjük máig sem vált a községi tanácsok intézményévé.*”²² Rámutatott, a hálózat a körzetiek és a megyeiek esetén „*felülről lefelé épült ki*”, ez nemcsak a fenntartási hitelek, dologi feltételek központosított „leosztása” miatt gond, hanem a könyvtárműködtetés minden területén. Táblázatai bizonyították, az 1953–54 közötti 42% növekedés 1955–57-re mínusz 19%-ra csökkent.²³ A könyvtárak állományában nőtt a nem használt művek aránya. Egyes (főleg szép- és gyermekirodalmi) állományrészek túlzott igénybevétele miatt nagyfokú volt a rongálódás. Káros volt a korszak túlpolitizált gyarapítási gyakorlata. Az állományban 15,6% társadalomtudományi rész a forgalomból 1,6%-nyit tett ki; az egyéb ismeretterjesztő művek 23,0%-os állományi részesedése állt szemben 8,2%-os forgalommal. A szépirodalom 46,5%-os részét 54,9%-nyi, az ifjúsági irodalom 14,9%-át 35,3%-nyi arányban használták 1956-ban.²⁴ Legkeresettebb a klasszikus magyar irodalom volt: minél kisebb a könyvtár, állományi arányszáma annál is kisebb, igénybevétele annál nagyobb volt. A legtragikusabb helyzet a gyermekirodalom terén, s főleg a falusi könyvtárakban mutatkozott.²⁵

A vidéki állami könyvtárhálózatban a könyv-
vásárlásra fordított összeg – ha 1953 a 100% –
1954-ben 60%-ra, 1955-ben 39,8%-ra, 1956-ban
44,9%-ra, 1957-ben 35,8%-ra csökkent. Igaz,
1958-ban „20–40%-kal nőtt a könyvtárak könyv-
beszerzési hitele az elmúlt évhez viszonyítva.”
1957-ben kezdődött más lehetőségek keresése:
„az elmúlt évben egyes megyei és járási könyv-
tárak (Tolna, Szabolcs, Szolnok megye megyei
könyvtára, a kiskunhalasi Járási Könyvtár) a he-
lyi tanácsokhoz fordultak, hogy könyvtáraikat a
községfejlesztési alapról és egyéb költségvetésen
kívüli bevételekből segítyezzék.”²⁶ Megszűnt a
kizárólagosan állami finanszírozás, a költségve-
tés mellé felsorakozott a községfejlesztési alap
és a földműves szövetkezetek támogatása is.

A szakma készült a falusi könyvtárak tanácsi
kezelésbe adására. „Megszerveztük a könyvtá-
rakat, letétbe adtuk őket, de nem tettük a község,
a falu tulajdonává. Megkívántuk, hogy a községi
tanács tekintse magát a könyvtár gazdájának, de
intézményesen nem biztosítottuk a lehetőséget
ehhez. [...] létük, nemlétük, fenntartásuk, fej-
lesztésük, kiadásaik fedezése, irányításuk stb.
a járási, illetve a megyei könyvtárak joga és
teendője. Vannak tehát falusi könyvtáraink falu
nélkül.” – indokolta a lépést beharangozó cik-
kében Mihályi Imre.²⁷

A községek tanácsosítása közepette, de már némi
tapasztalatok birtokában, Sebestyén Géza 1960-
ban ismét szükségét érezte, hogy az igazi letét, a
helyben lévő törzsanyag és a mozgatással, rend-
szeres cserével választékot kínáló letét mellett
szóljon.²⁸ Erre azért is szükség volt, mert – mint
Mezei György rámutatott – a letéti állomány túl-
nyomó többségét átadták a községeknek, ott csak
használhatatlan állomány maradt, a pénzügyi
szervek pedig kapva-kaptak a lehetőségen és
törölték a megyei és járási letéti hiteleket.²⁹

A községek gondjára megoldást kellett keresni

A községi könyvtárak tanácsi kezelésbe adása
ambivalens hatást váltott ki. A nagyobb települé-
sek könyvtárai számára a tanácsi kezelésbe adás
előrelépést jelentett. Az 1950-es évek közepére
létrehozott 120 önálló községi könyvtár egy ré-
sze járásivá lépett elő, másik részük nem váltotta
be a hozzájuk fűzött reményeket, teljesítményé-
vel nem igazolta, hogy ugyanolyan szükség van
rájuk a településen, mint az iskolára. Sallai és
Gerő³⁰ vitát indukált. Sallai újabb írásában a köz-
ségi könyvtárpolitika fejlesztését szorgalmazta
(a vidéki tanácsi hálózat olvasóinak 69%-át a
községek látják el!), s állást foglalt az ötezren
felüliekben főfoglalkozású könyvtáros és a heti
36 órás nyitva tartás mellett. Sürgette működési
szabályzat kidolgozását, jól képzett könyvtá-
rosok beállítását.³¹ A nagyobb községek tehát sínre
kerültek, csak az nem tisztázódott, meddig nagy,
s mettől kicsi a község? Mekkora tud megállni
saját lábán? Mekkora szorul valahonnan kapott
letéti választékra, és azt honnan kapja? A követ-
kező bő évtized fő gondja az utóbbi lett.³² Sallai
jóval később rámutatott, hogy a tanácsosítással
akkor decentralizáltunk, amikor a Szovjetunió-
ban éppen centralizációs törekvések bontakoztak
ki, nálunk pedig „apró falvaink könyvtárügye
[...] válságban van.”³³

Sallai a három lehetséges megoldás, a kor-
szerűsített járási letét, (kis)körzet, bibliobusz
kérdésében látszólag átadta a terepet az érde-
kelteknek, közvetlen munkatársai közül *Szente
Ferencnek*.³⁴ Hogy rajta tartotta szemét a kéznél
lévő járási megoldás jobbításán, ill. az akkori
időszak közigazgatási, mezőgazdasági, iskolai
és egészségügyi körzetesítésének megfelelő, a
községbokrok központjában létesített körzeti
könyvtáron, azt Kővágóórs felavatása kapcsán
tett megszólalása mutatja.³⁵ „Itt főfoglalkozású
könyvtáros az egyesített anyagi erővel a töb-
bi helyett is beszerzi, nyilvántartja és gyakori
cserékkel mindegyikbe eljuttatja a könyveket.
Ahol pedig a körzet nem kialakítható, a járási

könyvtár továbbra is letétekkel [látja el] a községek könyvtárait.” A szentgotthárdi kísérlet bizonyította, hogy a járási letéti ellátás jól funkcionált,³⁶ a legolcsóbb volt.³⁷ A kezdeményező veszprémiek ugyan deklarálták, hogy nem akarnak körzetesítési kampányt, de az 1970-es évek elején a településhálózat fejlesztési kormányhatározat következtében készülő megyei könyvtárfejlesztési tervek szinte kivétel nélkül körzeti könyvtárakat írtak elő,³⁸ engedményeket téve a központ és az egész körzet lélekszámát tekintve. Ezt fokozta a korábban kezdődött, az 1970-es évekre felgyorsult, végül beteljesedett járásmegszüntetés. A dolog paradoxonja, hogy a körzettel kísérletező és újtárra indító veszprémiek az 1970-es évek közepére rájöttek, a körzet nem végleges megoldás. Járási méretű, 30–50 települést, 50–100 ezer lakost ellátó, voltaképp a megújított járási letéti ellátást javasolták, ellátórendszernek nevezték – az időközben megszületett ellátási hálózat nyomán.³⁹

Az 1960-as évekre a könyvtárosok java egyetértett abban, hogy a kiskönyvtárakban állománymozgatással lehet választékot nyújtani.⁴⁰ Ekkorra kiderült, hogy az 1959-től működő művelődési autók nemcsak tanyák, majorok stb., a községeknél kisebb helyek ellátásában hasznosíthatók, hanem a könyvtárak közti állománymozgatásban is – még ha nem is érték el a hön óhajtott bibliobusz adottságait.

A klubkönyvtár is csak letéti bázison működhet

A művelődésügyi kormányzat a 105/1968. (MK 1.) MM sz. utasításával létrehozta az első komplex népművelési intézményt, a klubkönyvtárt. Az intézmény az '50-es évekből eredeztethető. A forradalom után a téma újra felszínre került, mégpedig a könyvtárak és az ismeretterjesztés kapcsán. Az MM kiadványára Sallai leszögezte, a jó élőszavas előadás (vagy tanítás) szükségyszerűen vezet a könyvhöz. Felszólította a könyvtárosokat, hogy könyvtárukat tegyék az ismeretterjesztés bázisává. „*Nem beszélhetünk*

ma már külön könyvtári munkáról, hanem csak a könyvtári és népművelési munkáról együtt.”⁴¹

Sallai korszerű könyvtári térkiképzésről szóló írása érintette a kiskönyvtárakat is.⁴² Már szakított a szépirodalmat, könnyű olvasmányt kínáló kölcsönkönyvtárral, az egyoldalúan nevelő könyvtárral, s mindinkább az ismereteket, információkat közvetítő könyvtár eszméje lebegett szeme előtt. Ezzel a gondolati alappal Sallai indította el, majd Szente Ferenc dolgozta ki az előbb klubszerűen működő, későbbi klubkönyvtár modelljét – még jóval a minisztériumi utasítás előtt.⁴³ A könyvtárosok számára a kistelepülések sikertelen tanácsosítása vetette fel, az Országos Népművelési Tanácsot és a minisztériumot pedig a művelődési otthonnál olcsóbb népművelési intézmény igénye indította el efelé. A könyvtárosok számára a kétezernél több 2000 lélekszám alatti település ellátására jól beilleszthető volt a járási letét vagy a kiskörzet fiókjaként a klubkönyvtár. A népművelők olcsó népművelési intézményt akartak, amelyben a könyvtár is elhelyezhető. A téma viták tárgya lett,⁴⁴ melyet tetézt, hogy mozgalommá vált. A népművelés irányítóiban, gyakorlati képviselőiben feltámadt a *Futala Tibor* által emlegetett „*Öcsikének is kejj!*”-effektus. (Ha a gyermek Futala valamit kapott, öccse mindig ezt mondogatta.) A népművelők, a fiatalabb szakma képviselői sok mindent, pl. a hálózatot a könyvtárügyből vettek át. Kitalálták, hogy a klubkönyvtár (noha a jelzős szóösszetétel miatt is a könyvtáron van a hangsúly!) művelődési otthon jellegű, s ráadásul intézmény. A zavaros előírásokat kihasználva mindent klubkönyvtárrá akartak minősíteni, ott is, ahol a feltételek hiányoztak, s ahol nem klubkönyvtárra volt szükség. Nem látták be, hogy a klubkönyvtár mint könyvtár rászorul a körzeti, de még inkább a városi, járási könyvtár letéti segítségére.⁴⁵ Amikor az elsőprő lendületű klubkönyvtári akció háttérbe szorította a körzeti könyvtári törekvéseket is, a könyvtárügyben mind markánsabban léptek fel azok az erők, amelyek ellátási hálózat megteremtésével akarták közelebb vinni a közművelődési könyvtárt a public libraryhoz.

Sallai István leszögezte, a klubkönyvtár nem keresztezi a körzeti könyvtári rendszert.⁴⁶ „*Megítélésünk szerint a klubkönyvtár csak akkor lesz életképes, ha magasabb fokozatú intézményi megjelenése (nagyobb nyitvatartási idő, a helyben olvasás lehetőségének a biztosítása, a klubélet kialakításával a látogatottság fokozása stb.) mellett magasabb fokú könyvtári ellátást eredményez.*” A klubkönyvtárnak szüksége van letéti háttérre. Másrészt konstataulta, „*úgy tűnik, mintha a községi könyvtárak ellátásának területén mindig előbb arattunk volna termésünk beérésénél. [...] Sohasem lehetett tehát pontosan lemérni, értékelní egy modern letéti rendszer előnyeit...*” Megjelentek itt olyan gondolatok is, amelyek későbbi nagyszabású koncepciójának alapjait képezték. „*Amit egy teljes funkciójú könyvtártól várunk, azt legfeljebb a járási könyvtár nyújthatja, de az sem mai állapotában.*” Amellett foglalt állást, hogy a járási könyvtár „*teljes gyűjteményével az egész járás könyvtára: tehát ahol szükséges, megmarad vagy kifejlődik letéti központtá, emellett azonban nemcsak a falusi könyvtárakon és a letéti állományon keresztül, hanem saját gyűjteményével, közvetlen szolgáltatásaival is segíti a járás magas fokú könyvtári igényeinek kielégítését, mégpedig közvetlenül vagy postai kölcsönzés rendszeresítésével. [...] A járási székhely gyakori felkeresése ügyintézési, vásárlási stb. okok miatt egyre gyakoribbá válik, s a közlekedési hálózat gyors fejlődése (pl. az autóbusz hálózat kiszélesítése és a járatok sűrítése), valamint az emberek gyors közlekedési eszközökkel (motorkerékpár, gépkocsi) való ellátottsága rohamosan fejlődik, úgyhogy belátható időn belül a járási székhely gyakorlatilag a járás területének a »belvárosa« lesz.*”

A Sallai hagyatékából kezembe került egy aláírás nélküli, 1965–66 határán készülhetett 24 lapnyi értékelés az 1961–1965 közötti ötéves tervidőszakról és 27 lapnyi az 1966–70 közti III. ötéves tervet előkészítő elaborátum. Az előbbiben olvasható: a „*falusi könyvtárügy régebbi problémáit a tanácsi kezelésbe adás csak a nagy községekben oldotta meg, ahol valóban kitűnő ered-*

mények születtek az átszervezés következtében. A kis községek könyvtárainak tanácsi kezelésbe adása szükségképpen [?? TGY] felszámolta a letéti rendszert, viszont a helyi könyvbiztosítási keretek még fokozott tanácsi támogatás esetén sem elégségesek a törzsanyagba tartozó, legfontosabb művek beszerzésére, s e könyvtárak nyitvatartási ideje sem emelkedett számottevően. Jelenleg tehát éppen azokon a településeken legalacsonyabb a könyvtári szolgálat színvonala, ahol a lakosság az egyéb kulturális javakat is csaknem teljes egészében nélkülözi és ahol épp a könyvtárak játszhatnak a főszerepet a lakosság kulturális felemelkedésében.” Az ötéves terv előrejelzése: „*A kis községek vonatkozásában általánossá kell tenni a letéti ellátásnak a járási (megyei) könyvtárból történő rendszerét. A gazdaságilag kialakult településkörzetek közül 75 helyen körzeti könyvtárakat kell létrehozni.*” Hozzáadték, hogy el kell készíttetni a mozgókönyvtár (bibliobusz) első típusát.

A másfél lap terjedelmű, 1967. június 24-re datált, Sallai nevét feltüntető kivonat falvakra vonatkozó részében olvasható: „*Az apró falvak könyvtárai éppen az állományuk, illetve gyarapításuk korlátozottsága, elhelyezésük szűkös volta miatt szinte válságba kerültek. Külföldi tapasztalatok felhasználásával, jelentős kutatómunkával és több megyében folytatott kísérletek alapján a falusi könyvtárak korszerűbb működési rendszerét alakítottuk ki. Eszerint több apró könyvtár körzetet alkot, s a körzet központi könyvtára a hozzá tartozó községek könyvtárát fiókkönyvtárként kezeli és letéti állománnyal látja el, amelyeket cserél, frissít. [...] A Népművelési Intézettel együttműködve részt vett a KMK a legkisebb falvakat egységes művelődési intézményként szolgáló ún. »klubkönyvtár« kialakításában. A célok szerint a klubkönyvtárban a népművelési munkák központjába a könyvtár kerül és ennek érdekében az eddiginél nagyobb alapterületet kap.*”⁴⁷

A (kis)körzeti könyvtári modellről néhány év alatt kiderült, hogy a lakosság szám kicsi, nincsenek eszközök az állomány mozgatásához, s nem nyújt igazán választékot.

Korszerű könyvtár vagy népkönyvtár kontra public library vita

1968 elején, egyidejűleg a klubkönyvtári jogszabály megjelenésével, de még Sallai István híressé vált opusát megelőzően, *Rácz Aranka* (akkor OKDT titkár) vitacikket közölt a közművelődési könyvtárak időszerű kérdéseiről.⁴⁸ Amolyan magyaros vita folyt: a résztvevők javarészt egyetértettek abban, hogy a társadalmi, gazdasági és kulturális változások miatt a közművelődési könyvtárak fejlődésükben korszakhatárhoz érkeztek. A vita előfutára részben párhuzamosan folyt az akkor kevesek által ismert Sallai tanulmányról szóló békéscsabai OKDT tanácskozással. A korábbiakban mindig progressziót mutató *Rácz Aranka* (szabadpolc, megyei könyvtárak helyismereti tevékenysége, a gyermekkönyvtárak stb.) írásával *Bereczky László*⁴⁹ és *Kiss Jenő*⁵⁰ vitába szállt.

Bereczky: „Országunkban a lakosság tényleges és lehetséges igénye, határainkon túl a világszínvonal legyen a mércénk. [...] önámítás, hogy közművelődési könyvtári rendszerünk – közvetlenül vagy áttételesen – a hálózati apparátus révén a legkisebb falvak lakóinak is biztosítja a számukra szükséges irodalmat. [...] Az az igazság, hogy a legtöbb falusi embernek eszébe sem jut a könyvtár, ha gyakorlati kérdésekben akar tájékozódni. Az ő tudatukban úgy él a községi könyvtára, mint ahonnan szórakoztató regényeket és – újabban – néhány ismeretterjesztő színvonalú szakkönyvet lehet kölcsönözni. A falusi könyvtár alapvetően ma sem különbözik a régi, annyiszor és oly joggal bíralt »népkönyvtártól«. [...] a munka középpontjába kell állítani a községi könyvtárakban is a tájékoztatást⁵¹ az alapvető kérdésekben.”

Kiss Jenő: „*Rácz Aranka* a művelődési házban látja a lehetséges partnert, és a két intézmény közötti feladat elhatárolására törekszik. Véleményem szerint ez félrevezető. A művelődési ház csak egy a lehetséges partnerek közül, amennyiben a népművelési tevékenységet széleskörűen értelmezzük. [...] Nem a könyvtárat

kell arra bízni, hogy »legyen ott könyveivel a művelődési ház minden rendezvényén«, hanem a többi népművelőt, hogy úgy végezze munkáját, szervezze tevékenységét, hogy az olvasásra, a könyvtár látogatására ösztönözzön.” *Kiss Jenő* azt az álláspontot képviselte, amit az Országos Népművelési Tanács is javasolt a klubkönyvtári megoldással. Megsejthette a klubkönyvtári mozgalom torzulását, mert hozzátette: „*Hogy ez a gyakorlatban is így legyen, az a népművelés különböző szintű irányítóin, de a könyvtárosokon és múlik.*”

Szita Ferenc a járási könyvtárak szerepének növekedését érzékelte.⁵² (Akkoriban minden a körzeti könyvtár mellett szólt és később is vita zajlott a fejlesztés sorrendjéről.⁵³) „*A hálózaton belül növekszik és mind fontosabb lesz a járási könyvtárak közművelődési szerepe. [...] A körzeti községi könyvtárak és az önálló községi könyvtárak a járási könyvtárakkal együtt képesek lesznek a vidék jobb és sokrétűbb könyvtári ellátására.*” Érvelése egybeesik Sallaiéval a járási könyvtár közvetlen szolgáltatásainak az egész járásra való kiterjesztésében. „*A tájékoztatás, a könyvtárközi kölcsönzés jobb megszervezése, hatékonyabbá tétele túlmegy a székhelyi olvasószolgálati feladatok ellátásán. A járási könyvtárak olvasóinak 10–15%-a már eddig is a környező községek lakóiból került ki. (Pedagógusok, bejáró tanulók, szakemberek.) »Legáltalában«* kell tenni ezek ellátását, azaz a járási könyvtár kibővített olvasószolgálatát is álljon a járás lakosságának rendelkezésére.”

Saját megállapításom az volt, hogy „*nem új problémákról van szó, hanem a népkönyvtár vagy nyilvános könyvtár (mai szóval közművelődési könyvtár) problémájáról, mely Szabó Ervintől a Tanácsköztársaság könyvtárügyén keresztül napjainkig hovatovább a magyar könyvtárügy örökös témája lesz.*”⁵⁴

A vita mutatta, a közművelődési könyvtárügy korszakváltáshoz érkezett. A mélyben befolyásolta a tevékenységet a hovatovább évszázados népkönyvtári gondolkodás és sokszor mintha a művelődési és könyvtárügyi irányítás is ennek hatása alatt cselekedett volna. A vitát nem elin-

dítója, hanem Csűry István nagyszabású esszéje zárta.⁵⁵ Mivel ekkorra már lezajlott a nevezetes békéscsabai OKDT-vita, írása arra is reagálás. Szerinte Sallai trendjelentéséből a könyvtárosok saját törekvéseik megfogalmazását ismerik fel. Vitája a törekvéseik public library címkéjével volt, mert nem tisztázódott, ki mit ért ezen. Az szerinte szűkebb és szegényebb, mint itt jelzett magyar változata. Csűry másik figyelemreméltó állítása, hogy a hazai elaprózott, szektás, valamint poroszos népkönyvtárügy szükségszerűen lett olyan, amilyen – következően a hazai történelmi, 1945 utáni körülményekből. Hiába volt a Szabó Ervin-i örökség, az olvasókörök, munkásegyleti könyvtárak csekély eredményei, csak úgy juthatott a legeludogottabb helyre is könyvtári szolgáltatás, ha szinkronban volt a társadalmi és kulturális fejlődéssel. Úgy vélte, hogy az 1960-as évekre a public library számos feltétele, vonása kialakult. Emiatt sem jelenthet húzóerőt a public library elnevezés, mert újat nem közöl. Csűry harmadik megfontolásra érdemes állítása az, hogy nem is szükséges mindenütt public library. A kiskönyvtáraknak nem kell public libraryvé lenniük, maradjanak csak az olvasás terjesztői, igaz, ehhez is fejlesztés szükséges. Negyedik állítása: kulturális mechanizmusunk és a társadalom kultúrszociológiai sajátosságai nem kedveznek a public library sajátosságának, hogy általa előadásos, klubszerű és egyéb élősavas kultúrmunka indítható. Csűry figyelmeztetett, a közművelődési könyvtárakra irányuló igény nem lineárisan fejlődik, csoportokra bomlik. „Megmaradtak (sőt a fejlődés ellentmondóssága folytán képződnek is) olyan szociokulturális rétegek, amelyek könyvtárilag ellátatlanok, amelyeket ezután kell olvasásra nevelni, vagy amelyek (pl. életkori vagy települési tényezők miatt) nem is fejlődhetnek igényes olvasókká. Ami az e rétegek szokásaihoz, igényeihez igazodó, olvasóvá nevelésükre leginkább alkalmas könyvtártípust illeti, annak – megítélésünk szerint – közelebb kell állnia a jelenleg is működő, főleg kölcsönzést lebonyolító java városi kerületi és nagyobb községi könyvtárhoz, mint a public libraryhoz. Ezzel persze nem a szabadpolc vagy

a korszerű működésmód likvidátoraként akarunk fellépni.” Csűry István higgadt, differenciált elemzése hozzájárult ahhoz, hogy az 1960-as évek végén formálódó fejlesztési koncepció, az Alapelvek, majd a Szakmai irányelvek négy fejlesztési szintet jelöltek ki. „Gondolatmenetünk amellet szól, hogy 1. közművelődési könyvtáraink zömének nem kell lényegi módosuláson átmennie, hanem csak [jegyzete szerint a 'csak' azt jelenti, hogy minőségi ugrás nélkül! TGY] mennyiségileg, színvonalbelileg fejlődnie ahhoz, hogy lépést tartson a szükségletekkel. [...] 2. Valószínűleg látszik azonban, hogy egy sor közművelődési könyvtár nagy tudományos könyvtárrá kell, hogy fejlődjék. (Amint ez a folyamat pl. a kaposvári, a miskolci és a szombathelyi megyei vagy a szegedi városi könyvtárban ténylegesen meg is indult.)” Csűry István egyetemi könyvtárból való megszólalásai közművelődési könyvtári témában mindig megfontolásra érdemesek voltak.

Megjegyzendő, az általános tudományos könyvtár kifejezés később is vitát váltott ki.⁵⁶

1968-69 csúcspont Sallai István munkásságában

A hazai könyvtári gondolkodás – élve azzal, hogy új szelek fújdogáltak a politikában – ismételt kísérletet tett a fejlettebb (európai) modellhez közelítő hazai változat kidolgozására.⁵⁷ 1968-ban elkészült Sallai István: *A közművelődési könyvtárak fejlődési iránya* c. tanulmánya. Ez lett az alapja az 1968 tavaszán, Békéscsabán tartott OKDT plénum vitaanyagának. Ennek felhasználásával készültek az 1970-es népművelési, majd a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia részanyagai. A könyvtárügyi konferencián már az *Alapelvek és követelmények a közművelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez* címet viselte ez az ún. ellátási hálózat megteremtését szolgáló, 1972-ben *Szakmai irányelvek...* címmel közreadott miniszteri dokumentum. Ebben a koncepcióban hierarchikus helyükre kerültek a falusi könyvtárak is.

1968-69-ben több változat készült.⁵⁸ A hossz-
 szas előkészületek, vidéki konzultációk után
 készült korszakos tanulmányt erős támadások
 érték a konzervatív irányzat, közte a miniszter-
 rium részéről.⁵⁹ Az „ösváltozat” 1968. április
 23-i dátummal 51 lap terjedelemben, 99 tételes
 bibliográfiai jegyzékkel ellátva OSZK-KMK
 sokszorosításban és 20 példányban látott nap-
 világot.⁶⁰ Az OKDT előterjesztést, a rövidebb
 változatot csak jóval később adták közre.⁶¹ Az
 újabb változat 1969-ben az OKDT közművelő-
 dési tagozata elé került. Ez úgy készült, hogy 23
 fő résztanulmányát N. Rác Aranka összeszer-
 kesztette, kiegészítette, megszövegezte, majd a
 végleges szöveget Futala Tibor, Kovács Máté és
 Sallai István alakította ki.⁶²

Az 1969. március végi ülés előterjesztéséből
 érdemes idézni a falusi könyvtárakra (is) vo-
 natkozó passzusokból a korszak jellemzéseként.
*„Amíg az ellátás fokozása és színvonalasabbá
 tétele érdekében az egész világon [...] a könyvtá-
 ri integrációra való törekvés (vagyis a könyvtári
 szolgáltatások tervszerű egybefogása és a fő fel-
 adatokra való összpontosítása) a jellemző, addig
 nálunk az ország integrált nyilvános könyvtári
 ellátásának kifejlesztését mindinkább gátolja a
 »saját« intézményként felfogás, a könyvtárnak
 csupán a »saját« közösségbe való kivetítése, az
 érdemi kooperáció különböző ürügyekkel való
 elutasítása. [...] A tanácsi könyvtárhálózatok-
 ban ez az ellátási rendszerek kialakításának
 fékezésében (pl. legutóbb a klubkönyvtárosítás
 alakulásával), ill. azokban a minduntalan meg-
 megújuló kísérletekben nyilvánul meg, hogy a
 könyvtárak váljanak a művelődési otthonok szer-
 vezeti összetevőivé.”* Az előterjesztők a fejlődés
 irányát abban jelölték meg, hogy a módszertani
 hálózat fenntartása mellett *„a hálózatok köz-
 pontjainak magasabb fokú ellátó központnak kell
 lennie. [...] Ezek az ellátási szempontból köz-
 ponti funkciót betöltő könyvtárak tartozhatnak
 a megyei, a járási, a városi tanácsokhoz, illetve
 közös fenntartásúak is lehetnek.”* Itt is megta-
 lálható, hogy önálló könyvtárban főfoglalkozású
 könyvtáros szükséges (elégé illuzórikusan en-
 nek alsó határát 2–3000 lakosban jelölték meg),

s a körzeti könyvtárak a falusi könyvtárakat le-
 téti rendszerben látják el, s a klubkönyvtár is a
 körzet fiókja.

A III. Országos Könyvtárügyi Konferenciára
 készült változatot Futala Tibor és *Papp István*
 készítette, *Könyvtár és közművelődés* címmel.
 A Konferencia téziseit az ún. Téziskészítő Bi-
 zottság állította össze, melynek tagjai Futala
 Tibor, *Kondor Istvánné*, Kovács Máté, Papp
 István, Sebestyén Géza és *Zircz Péter* voltak.
 Ezek nyomán, Futala fogalmazása szerint *„a
 követelmények »lesröfölgésével« és az irányelvek
 »szakmaivá« degradálásával, a »nem kötelező
 volt« deklarálásával a Pénzügyminisztériummal
 is sikerült dűlőre jutni.”* Így született meg az
 1972-ben kiadott *Szakmai irányelvek*. Jól látha-
 tóan a konferencia munkálataiból Sallait kihagy-
 ták. 1969. március 1-jén a KMK-ban szervezeti
 átalakítás történt: a Közművelődési Könyvtárak
 Módszertani Osztálya helyébe Sente Ferenc
 vezetésével Hálózatfejlesztési Osztály létesült.
 Sallai mentesült az adminisztratív feladatok alól,
 az egyes reszortok irányításáért (könyvtárpítés,
 statisztika) lett felelős. 1965-től főosztályveze-
 tő volt.

Ehelyütt nem a teljes új könyvtári koncepció
 megidézése a célunk. Futala szerint a „magya-
 rított” public library-képlete: *„nagy általános
 tudományos könyvtár + vele szolgáltatási-mód-
 szertani kapcsolatban álló nyilvános könyvtárak
 és ellátó helyek,”* ez akkor *„teljesen korszerű
 és demokratikus volt.”* Az 1960–70-es évek
 fordulóján, döntően Sallainak köszönhetően,
 Magyarország európai szintű, nyilvános könyv-
 tári vonásokat magán viselő és a kor követel-
 ményeinek megfelelő közművelődési könyv-
 tári, benne városias igények kiszolgálására (is)
 képes falusi könyvtári elgondolással, modellel
 rendelkezett.

Sallai István kiemelkedő könyvtártani telje-
 sítménye a Sebestyén Gézával írt kézikönyv.
 Könyvtárpolitikai csúcsteljesítménye ez, az
 ezzel indított szemléletváltás, ami persze nem
 könnyen tört utat, s máig nem biztos, hogy átütő
 változást ért el. Azonban a későbbi törekvések
 is ebből sarjadtak. (Könyvtártörténeti feladat

a küzdelmek feltárása, értékelése.) Széles körű nemzetközi és hazai szakirodalomra támaszkodva olyan szintézist alkotott, amelyben először adta összefoglalását és kritikáját, helyezte történeti és nemzetközi összefüggésbe a hazai (főleg 1945 utáni) könyvtári fejlődést, jelölt ki a hazai könyvtárügynek a világtrenddel egyező utat, s természetesen a falusi könyvtáraknak is. Munkáját kritikák, támadások érték a hivatalos irányítás és a begyöpösödött nézeteket vallók részéről. A többszöri átdolgozás a közreműködőknek köszönhetően nem rontott rajta, inkább kikristályosodott. A vita is megmutatta, hogy nemcsak objektív, könyvtárügyön kívüli okok akadályozták és torzították el a legjobb törekvéseket. Koncepcionális okai voltak, hogy a hazai közművelődési könyvtári törekvések eredménye nem (mint hitték) szocialista public library, hanem szocialista népkönyvtár lett. Sallai követte Sebestyén Géza példáját, s miként ő az akkori a frazeológiát használva ugyan, arra is példát mutatott, miként lehetett a nyugati és a szovjet törekvéseket úgy vegyíteni, hogy abból public library-szerű modell kerekedjen ki – hivatkozván Lenin és Szabó Ervin angolszász példából merítő nézeteire. Tegyük hozzá: miközben baráti szakmai körökben Sallai a szocialista jelzőt fosztóképzőként emlegette.

Sallai felismerése, hogy a művelődés/műveltség változásával már az ipari forradalom időszakában a társadalom igényeinek kielégítésére kétféle módon válaszolt a könyvtár: bővítéssel vagy kirekesztéssel. Kibővítéssel a nagyobb demokratikus hagyományú országokban a public libraryval, kirekesztéssel a kontinensen a népkönyvtárral. Majd elmagyarázta: „*a public library olyan általános tudományos könyvtár, amely a tudományos kutatási igények bizonyos fokú kielégítésére törekvés, a szakirodalmi és tájékoztatási igények kielégítése mellett az állományra vonatkozó bizonyos minőségi korlátozással mindenirányú igénynek helyet ad. Természetes megjelenési formája a nagy könyvtár.*” Ezzel szemben angolszász terminológiával a népkönyvtár substandard. „*Megjelenési formájában sok, apró, általában kölcsönző könyvtár,*

szépirodalmi gyűjtemény mellett az ismeretterjesztő irodalom régi értelemben vett »népművelési« szinten. A népkönyvtár politikai oldalról megfogalmazva: mindaz a könyvtári állomány, amely a tömegek művelődési foka, illetve osztályhelyzete alapján korlátozza, szelektálja a nyújtott irodalmat: népkönyvtár.”⁶³

Sallai széles körű képet rajzolt a különböző országok, végül a hazai könyvtári fejlődés jellemzőiről. Rámutatott, új tömegközlelési eszközök megjelenése a közművelődési könyvtár funkcióját is a tájékoztatás irányába tolja.⁶⁴

Nincs itt mód Sallai nagyszabású tanulmányát ismertetni és elemezni. A falusi könyvtár nem volt főkérdése (ekkor sem) a közművelődési könyvtári ellátásnak, de megoldatlansága indikátora a rendszerfejlesztésnek. A megyei és járási/városi könyvtár problémáit nem az agglomerációja miatt kellett rendezni, de a miatt is. A falusi lakosságnak az összlakosságon belüli aránya, az 1940-es évek végi kb. 3/4-ről, persze a városiasodással csökkent, a '60-as évek derekára is. De nemcsak a lakosságárány változott, hanem a falu és az általa leírható műveltségi és ennek következtében a könyvtári ellátás iránti igény is. Ezt ismerte fel Sallai. Már a szabadpolc mellett is a műveltség, az iskolai oktatás változásával is érvelt. Ehhez kapcsolódott a tudományos technikai forradalom, a tudásanyag megnövekedése és változása, s az új audiovizuális eszközök és hordozók gyors terjedése – vagy másként a nyomtatott dokumentumok mellé újak felsorakozása. Fontos felismerése, nemcsak a település jellege és népességszáma, hanem a nagy és kis könyvtár, az önálló/elszigetelt és/vagy a hálózat tagja könyvtár között is óriási a különbség.

1948-ban Sebestyén Géza felhívta a figyelmet (a finnek példáján) arra, hogy a falusi könyvtár fenntartására nem elegendő a helyi erő, ezt az államnak ki kell egészítenie. Sallai is láthatta (főleg a kisebb települések könyvtárainak tanácsai kezelésbe adásakor), hogy ún. központi segélyre van szükség: „*a cél a kis könyvtárak egyesítése nagy rendszerekbe, jelentős mértékben az államsegélyek adta erőforrások révén. [...] a hangsúly azon van, hogy a rendszer bár-*

mely pontján a központi könyvtárakkal azonos színvonalú szolgálat valósuljon meg.” Újat hozott – angol mintára – azt hangsúlyozva, hogy nem a lakosságra kivetített állományarány a fő mutató, hanem az új könyvek (dokumentumok) beáramlásának mértéke.

A jövőben „Könyvtárnak csak azt az intézményt szabad tekinteni, amelyben főhivatású könyvtáros működik, amely a nemzeti könyvtermés leglényegesebb anyagát (tehát a törzsanyagot) teljes egészében magában foglalja. Az ennél kisebb csak kölcsönzőhely lehet, mindenképpen fiókszerűen.” Így folytatta: „A hálózat a jövőben nemcsak módszertani irányítással összefogott könyvtárak sokasága, hanem az ellátás egysége. Legfontosabb célja a szolgáltatások ésszerű megosztása, a magas szintű szolgáltatások szétszórása.” Aztán: „a regionális szervezés alapja a város és vonzóköre. [...] A járási könyvtárat ellátási szempontból az egész járás könyvtárának kell tekinteni. [...] A falu »belvárosa« lesz a járási székhely. A kisközségek könyvtárait letéti ellátással a járási és az új körzeti könyvtárak mellett kell megszervezni. Nem szabad lemondani a könyvtári autóbusról sem.”⁶⁵

Sallai nemzetközi szintén is

Nemzetközi fejlemények is segítették a megfelelő falusi modell kimunkálását.⁶⁶

A szlovák nemzeti könyvtár Tátralomnicon 1969. május 28. június 1. között tanácskozást szervezett. Sallai a minisztériumnak írt jelentése szerint a szimpóziumnak az volt a mondanivalója, hogy „[...] a tudományos technikai forradalom korszakában a könyvtáraknak az iskolával egyenrangú szerepet kell betölteniük. A szükséges ismeretek változásának megfelelően meg kell teremteni az ismeretszerzés, tájékoztatás időtől és helytől független műhelyeit. A falusi könyvtárügy mindenütt lényegesen alacsonyabb fokon áll, kisebb információs értékű, mint a városi. A falusi könyvtárügy nem falura helyezett könyvtárak problematikáját jelenti, hanem olyan

könyvtári rendszer létrehozását, amely mellett a falusi lakosság a városival egyenrangú, -értékű szolgáltatásokhoz könnyen hozzájut.” A konferencia résztvevői munkabizottságot hoztak létre, hogy az figyelemmel kísérje a falusi könyvtárak problematikáját, segítse a szimpózium legfontosabb megállapításának teljesítését, miszerint „a falu könyvtárügye tisztán falun nem oldható meg, s a falu jó ellátása a tudományos technikai forradalom teljes kiszélesítésének egyik kulcskérdése.”

Sallai előadásának rövidített változata magyarul is megjelent.⁶⁷ Szembetűnő, hogy az eltérő könyvtári körülmények ellenére, meglepően közös vagy rokon problémák vetődtek fel Európa-szerte. Ennek okát Sallai abban látta, hogy a „tudományos és technikai forradalom, amelynek küszöbén állunk, az eddigi különbségeket is megszünteti. A vidéki (falusi) lakosság ezért egyre inkább ugyanazokat az igényeket támasztja a könyvtárral szemben, mint a város.” A korábbiakhoz képest az információs igény tömegjelenséggé vált. A mindenütt létrehozott kiskönyvtár mindaddig elegendő volt, „míg pusztán arról volt szó, hogy a lakosságot olvasáshoz kellett szoktatni, és nevelő, szórakoztató jellegű irodalommal ellátni. Ennek a gondolatnak a jegyében született meg az ún. »népkönyvtár«, amely mai fogalmazásban elszigetelt, magában álló, általában helyi anyagi erőből fenntartott gyűjteményt jelent. Ez azonban ellentétben áll a kor igényével: a szakirodalmi igényeket is kielégítő, nagy tájékoztató értékű gyűjtemények létrehozásával.” A széles körű körképéből leszűrt tanulság az, hogy „a falusi lakosság korszerű ellátása falun nem oldható meg.” A falusi könyvtári ellátást úgy tehetjük korszerűvé, „ha a járási székhelyet a falusias településekből álló vidék »belvárosának« tekintjük, amely egyrészt betölti a »központi könyvtár« szerepét {...} másrészt letéradó hely, [...] betölti az ellátási központ szerepét, s ugyanakkor a művelődési autó (bibliobusz) bázishelye is. A falun jelentkező igények kielégítésének második lépcsője a megyei könyvtár, amelyet az általános tudományos könyvtár szintjéig kell fejleszteni.”

Sallai koncepciója nem a nemzetközi konferenciára született, hanem azért lehetett az európai koncepció előadója, mert korábban elkészült az átfogó nemzetközi kitekintésre épülő és a hazai fejlődési trendekből leszűrt konklúziója, hiszen egy évvel korábban már megfogalmazta a hazai fejlődési/fejlesztési kívánatos irányát. Az évtized végére Sallai teljesítménye túllépett az országhatárokon, európai szintre jutott. Betetőzése volt eddigi erőfeszítésének.

Az 1970-es évtizedben inkább előadásokkal szolgálta a falusi könyvtárügyet

A Szakkönyvtár Sallai hagyatékában több, az 1970-es évtizedben tartott előadásának (autográf javításokkal, bejegyzésekkel tarkított) vázlatára találtam. Ezek szubjektívebben tárgyalták témájukat. Élmeny volt hallgatni egykor az előadásait, évtizedek múltán pedig olvasni szövegüket. 1971. július 20–21-én több előadást tartott Békéscsabán. Az ellátási rendszerrel „*pályánk jövőjéről van szó.*” A közművelődési könyvtár főbb változásai:

- a) a közművelődési jelző korszerűtlen, általános és szakkönyvtárak, nyilvános és intézményi könyvtárak különböztethetők meg;
- b) a könyvtárak tájékoztatói értéke került előtérbe;
- c) a kiskönyvtárak a nagyrendszerek fiókjaivá válnak;
- d) a könyvtárak nevelő és
- e) a szakirodalmi ellátásban betöltött, ill.
- f) a könyvtárak közösségi szerepe növekszik.

Másnap a népművelői felfogással viaskodott: a népművelési munka dinamikus, a társadalmat mozgatja, s a népművelő efelé fordul, míg a könyvtár statikus, a könyvtáros várja a jelentkezőket, magára hagyja az olvasót, stb. A könyvtárosok ellenben úgy fogalmazznak, hogy a falu életében szinte egyetlen hely a könyvtár, ahol folyamatos kulturális élet van. „*A művelődési*

házak olyanok, mint némely templom, amely csak egy-egy istentisztelet alkalmával van nyitva, egyébként csendes, zárt.”

1972. november 13-án a Zala megyei Egerváron alapfokú tanfolyamon arról szólt, merre fejlőd-jék a falu könyvtárügye?

„*1. A kor közművelődési könyvtára nagy intézmény, amely a társadalom minden tagjának – a speciális tudományos kutatástól eltekintve – minden igényét ki kell elégítenie, kezdve a kisiskolástól az ifjúságon, a felnőtt átlagolvasón át a gyakorlati szakemberig, beleértve a közélet, valamint a közigazgatási apparátus irányító szakembereit, az írókat, az újságírókat, a termelésben dolgozó gyakorlati szakembereket, s nem utolsósorban a pedagógusokat.*

2. Ez a könyvtár információs központ, amely pl. nemcsak a szükséges irodalmi műveket adja, hanem – szépirodalomról szólva – az irodalomkritikákat, az irodalmi életet bemutató folyóiratok széles skáláját feltárja, útbaigazít. A modern közművelődési könyvtár alapvetően tájékoztatói apparátusú. Ez közvéleményünk, társadalmunk tudatából hiányzik.

3. [...]Az önálló megjelenésű, csak saját állományra támaszkodó kiskönyvtári egységek korszaka lejárt. Ahogy dzsunkákkal nem lehet világkereskedelmet folytatni, a tudományos technikai forradalom korszakában ugyanúgy nem lehet elszigetelt kis könyvtárakkal (hangsúlyozom: elszigetelt!) dolgozni. Még az önálló (tehát főfoglalkozású könyvtárossal rendelkező) körzetbe fogott, vagy nagyközségben lévő falusi könyvtárat is úgy kell felfognunk, mint a legszükségesebb napi irodalom szükségletét kielégítő egységet. A falu belvárosa pedig a járás! A járási könyvtár tehát nem pusztán helyi könyvtár és módszertani központ, hanem az egész járás ellátó központja. Hasonlóan a megyéé [...]”

1973. április 9-én Komáromban arról tartott előadást, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 30%-kal csökkent, nagy részük városba költözött. „*A városiasodás azonban nem csupán városba özőnlést jelent, hanem a falu*

erős átrétegződését, s a városi életformák falura való behatolását, a városi igények kiterjedését jelenti. [...] A város és a falu közötti különbség csökkenését az a körülmény is fokozza, hogy a tömegkommunikáció legfontosabb eszközei (rádió, tv, sajtó, mozi) azonos színvonalon jelentkeznek városban és falun egyaránt.” Régen azt hittük, hogy bizonyos mennyiségű könyv könyvtár. „Nem az a lényeges azonban, hogy hány könyv esik egy lakosra, hanem az, hogy egy adott helyen az olvasó pl. a nemzeti könyvtérnek mekkora hányadához jut. [...] Nem elég az, hogy valamiféle információhoz jusson. A számára társadalmilag szükséges információk önálló kiválasztásának képessége a modern ember legnagyobb képessége. [...] Nem csupán a valami jó könyv kisebb-nagyobb számának előfordulási helye, hanem a társadalmilag szükséges információk kiválaszthatóságának színtere [a könyvtár].

Ebből következik, hogy a könyvtár lényegében nagykönyvtár, amely a szükséges irodalom teljességét adja meg. Megjelenési helye: a város.”

Sallai feltette azt a kérdést is, „szükség van-e falusi könyvtárra, van-e falusi könyvtár? Mindaddig, amíg a forgalom, az állomány, az olvasó túlnyomó többsége falun van, mindaddig igenis van falusi könyvtárügy és igen nagy hangsúlyt kell kapnia. Más kérdés az, hogy a falusi lakosság könyvellátását, pontosabban könyvtári ellátását meg lehet-e oldani falun?”

Sallai 1974-ben történeti áttekintést adott közre.⁶⁸ Hagyatékában találtam egy 16 gépelt lapnyi, Sallai által kézzel sokszor átjavított dolgozatot. Első lapjai a cikkel nagymértékben azonosak. Nem eldönthető, hogy a publikált változat fogalmazványa-e vagy annak alapján készült előadás anyaga-e a megtalált. A gépirat többlettel is rendelkezik, amelyben azzal foglalkozott, „milyennek látom a jövő könyvtárát.”⁶⁹

A gépiratban olyan mondat is szerepel, ami a publikációból kimaradt.⁷⁰ „Bár elvileg csaknem minden könyvtárpolitikus a letéti rendszer fenntartása mellett foglalt állást, a gyakorlatban mégis egy többé-kevésbé integrált rendszer

elemeire hullott szét. Egy korszerű elgondolás esett áldozatul a pillanatnyi előnynek, s előállott a »népkönyvtár« szocialista változata, amely ugyan összehasonlíthatatlanul többet nyújt, mint elődje, de mégiscsak olyan rendszer, amely állományát önmaga gyarapítja. (Vízvezetékrendszer helyett most már bővizű, de mégis önálló kutak rendszere!)

A jövőt érdemes bővebben idézni. „Tudom, hogy az ehhez vezető út is sok buktatót rejt, s – amint bevezetőmben megmondtam – idealista lennék, ha azt mondanám, hogy most egy új szakasz kezdődik, amelyen járni már csupa gyönyör. Tele vagyok aggályokkal, sőt félelmekkel és ennek szeretnék is kifejezést adni. [...] Nem szeretnék utópisztikus lenni, azonban messze mutató cél nélkül nem visszük semmire. [...] A könyvtár a jövőben minden időhöz nem kötött információ (grafikai, képi és hangzó dokumentum) szervezett gyűjtő és feltáró, szétsugárzó helye lesz, és közösségi kulturális aktivitás színtere. »Medioteka« ahogy divatosan nevezik. A könyvtár szolgáltatásai mindig abban az irányban szélesedtek, amilyen irányban a dokumentumok fejlődése megmutatkozott. [...] A »Medioteka« azonban nem kívánja feladni a könyvtár nevet, mert lényegében könyvtár marad. Minden mesterkedés divatos eszközökkel és anyagokkal szabályszerű feltárás és tájékoztatás nélkül, szélhámoság vagy csupán szórakoztató játék. A modern könyvtárat a szolgáltatásai és a különféle természetű dokumentumok közötti összefüggés adja. Minden ún. »fonoteka«, megfelelő kottatár, katalógusok nélkül ugyanúgy népkönyvtári színvonal. Hangulati eleme lehet pl. egy falusi könyvtárnak vagy kultúrháznak, de még nem könyvtár. [...] A kisebb egységeket pedig addig a fokig kell fejleszteni, hogy képesek legyenek a nagyobb könyvtárak szolgáltatásainak közvetítésére. A letéti rendszer önmagában nem old meg semmit! Az egyes könyvtárak közötti »véráramlás« nem pusztán letétbe adást jelent, amint azt ma a nagy centralizálási törekvések árnyékában képzelik, hanem azt a képességet, hogy a kisebb könyvtár a felette álló könyvtár állományával potenciálisan rendelkezék, azaz

bibliográfiai szempontból képessé váljon annak bármikori igénybevételére; nem csak a dokumentumnak, hanem maguknak az információs szolgáltatásoknak a területén is. Az a könyvtár, amely erre nem képes, megszüntetendő, s helyére bibliobuszt kell tenni.

A magyar könyvtárügy, amint mondtam, ma kutat rendszere [...] azonban ezt egy jól kiépített vízvezetékrendszerré kell tennünk, s biztosítani az információk és a dokumentumok eljutását a legkisebb egységig. [...] „a könyvtár önálló megjelenésének alsó határát az »A« típusú könyvtárban látjuk”⁷¹ Majd rátért régi témájára, a népművelésre. „Az a művelődési ház, amely a továbbképzés, komoly művelődés eszményével visszaélve annak csak »tűzijáték-rendező intézmény« szerepét tölti be, mindig szemben áll a könyvtárral, s ha utóbbi szerencsétlenségére ilyen együttesbe kerül, méltatlanul összeszorítják. [...] Minden olyan művelődési intézmény – legyen akár iskola akár művelődési központ –, amelyben a könyvtári munka nem válik az ott végzett tevékenység szerves részévé (szakirodalmi bázisává) csak elszigetelt könyvtárat tud falai között elképzelni, a »népkönyvtári« felfogást teremti újjá.”

1975. december 8-án Tatán tartott előadást. Itt arról szólt, hogy a korszakot az audiovizuális eszközök behatolása jellemzi, ezért merült fel a könyvtár elnevezés megváltoztatása mediotékára, fonotékára.⁷² Ezután az előadásának aktualitást adó MSZMP KB 1974. márciusi határozata kapcsán arról beszélt, hogyan kell értelmezni azt, hogy a könyvtárat, művelődési ottont, iskolát, filmszínházat és sportlétesítményt komplex intézményben kívánják egyesíteni, mely összevonás elsősorban a kistelepüléseket, település részeket érinti, s amelynek kapcsán irányelveket jelentettek meg. Mint mondta: „az összevonás a kis települések igen lényeges kérdése, hiszen ezeken a településeken az eddigi urbanizáció ellenére a népességnek még mindig a nagyobb hányada, mintegy 55,5%-a él.”

Egy másik, 23 gépelt lapnyi, időhöz és helyhez nem kötött, de 1974-re vagy az azt követő évre tehető előadásában (*A könyvtár mint informáci-*

ós központ) rendszerleírást adott: „[...] néhány mondattal meg kell említenem, milyen a kor színvonalán álló könyvtári rendszer. A könyvtárak nem állnak magukban, hanem egymás fölé épülő ellátási rendszert alkotnak. Hasonlással élve: nem egymástól függetlenül álló (önellátó) könyvtárak rendszere, hanem inkább vízvezeték rendszerre emlékeztet, amely nagy központi könyvtárból merít, és annak bármely csapjához nyúlunk is, az egész rendszer vízkészletéhez jutunk. Csak azt az intézményt lehet könyvtárnak nevezni, amely képes a fölötte levő rendszerek információit közvetíteni. Belépve a rendszerbe, az összes információhoz jutunk. (Lenini elv.) Az önmagukban álló, saját forrásaikra támaszkodó kis könyvtárak (tehát a népkönyvtárak) korszaka lejárt. A bestseller könyvtárak fenntartása pedig művelődéspolitikai zsákutca.” Majd arról beszélt, ami mindig foglalkoztatta. „Egy olyan szintézis felé haladunk, amely bizonyos fokig a művelődési házhoz teszi hasonlóná [ti. a könyvtárt]. Lépések történnek a művelődési ház és a könyvtár integrálására is. A meglévő művelődési házak eddig csak kis kölcsönkönyvtárt tūrtek meg falaik között. [...] Teljes funkciójú, olyan művelődési házra, amelynek szakkörei kapcsolódnak a dokumentumbázist alkotó könyvtárhoz, még nincs példa. Sajnos ez hirtelen nem is várható. [...] Szente kollégám majd beszél [...] a művelődési központ modern elképzeléseiről, az iskola és a könyvtár kapcsolatairól, komplex intézmények létrehozásáról.” Sallai utolsó éveiben – csakúgy, mint korábban – is küzdött a könyvtáralapú komplex intézményekért. Sajnos a népkönyvtári szemlélet és a két világháború között épült egytermes művelődési házból fakadó népművelési szemlélet egymást erősítették.

Az 1974-ben elfogadott MSZMP közművelődési párthatározat, majd az ezt követő 1976. évi közművelődési törvényből és könyvtári törvényerejű rendeletből fakadóan komplex általános művelődési központra vonatkozó irányelveket tettek közzé, a közoktatási és a kulturális miniszterhelyettes aláírásával.⁷³ A Jeney Lajos vezette építészcsoporthoz a Magyar Építőművészet 1969. 3. számában javasolta Nyugat-Európából

és Skandináviából történő honosítását egy olyan takarékos módon megtervezett és felépített falusi intézménynek, amely délelőtt iskolai, délután a fiataloknak szabadidős, este a felnőtt lakosság-nak önművelési és szórakozási lehetőséget kínál, az épület, eszközök, tárgyi és személyi feltételek naponta többszöri felhasználásával. A gondolat sokáig vajúdott.⁷⁴ A könyvtárosok újabb lehetőséget láttak a kistelepülési/falusi könyvtári ellátás gondjaira, összeegyeztethetőnek ítélték a Szakmai irányelvekkel, a törvényerejű rendelettel, s úgy gondolták, a kiskörzeti gondolatot sem kell feladni. Sallai a vitákban és csatározásokban a nagy nyilvánosság előtt már nem vett részt, egyetlen kapcsolódónak tekinthető írása általánosabb, s az új hordozók (főleg iskolai) integrációjának lehetőségeit taglalta – összefüggésben az ez idő tájt aktuális könyvtárépítési feladataival.⁷⁵ A könyvtáraknak az oktatásüggyel, népműveléssel való összekapcsolódásának régi híve, a könyvtári funkciókat előszeretettel a változó művelődési és tanulási szokásokból levezető Sallai ebben az írásában is elemében volt. „Az bizonyos, hogy a jövő könyvtára az eddigieknél szorosabb kapcsolatba kerül az oktatásüggyel [...] A könyvtáros, mindenekelőtt a modern pedagógia által alkalmazott módszereket figyeli, hogy ezeket megfelelően szolgálhassa...” Angol szerzőkre hivatkozva sorolta, a jövő oktatási elvei miként változnak. A hangsúly a tanuláson lesz és nem a tanításon; a tanulást segítő eszközöket mind nagyobb mértékben használja az iskola, s a nevelés a készségeket fejlesztő tárgyakra helyeződik át.

A külföldi példákban ezeket a komplex intézményeket helyi egyeztetéssel hozták létre. Nálunk átkeresztelték. Sallai nemsokára meghalt. Ez megmentette az újabb csalódástól. A hazai kivitelezés torzult, és a népművelők újabb kisa-játítható terepre letek – s ehhez a politika asz-szisztált. Sallai azt mondta, hogy „az általános művelődési központ olyan legyen, mint a katolikus templom, vagyis egész nap nyitva legyen, ne kérdezzék, ki mit akar ott, léphessen be, ha úgy gondolja, hogy dolga van ott.”⁷⁶ Ilyen egyszerűen.

Sallai hattýúdala

Utolsó nagyszabású publikációjában virtuális tanítómestere, sokak (minden bizonnyal Sebestyén Géza, Kovács Máté és még mások) tanítómestere, Szabó Ervin törekvései előtt tisztelegve Sallai István adta a népkönyvtár legpontosabb definícióját – méghozzá két változatban is, de lényegét illetően azonos módon előbb 1974-ben, majd élete utolsó írásai egyikében. Az 1974-es változat: „*Mi tulajdonképpen a népkönyvtár? Egy olyan, pedagógiai célzattal kiválogatott gyűjtemény, amely kevésbé művelt rétegek számára szolgál. Nem információhordozó intézmény, hanem éppen ennek az ellenkezője. Jámbor könyvek együttese, elszigetelt, magában álló kis, kölcsönzésre szánt gyűjtemény. A 'népkönyvtár' ebben az értelemben tehát végső fokon politikai fogalom. (...) szándékos szellemi korlátozás nélkül is létrejön a 'népkönyvtár' mindenütt, ahol szegényes gyűjtemények állnak szemben az olvasói igényekkel. Az ok lehet pénztelenség, vagy organizációs tehetetlenség, amely nem ismeri fel a korszerű kooperációs megoldások lehetőségeit. Ebben az értelemben a népkönyvtár szakmai fogalom.*”⁷⁷ Később visszatért a témára, mégpedig abban az írásában, melyben számvetést készített arról, miként sáfarkodtunk Szabó Ervin-i örökségünkkel. Ez a kissé bővített változat így szólt: „*Mi tulajdonképpen a népkönyvtár? Egy olyan pedagógiai céllal kialakított gyűjtemény, amely a kevésbé művelt rétegek számára – osztálytársadalomban az elnyomott társadalmi osztályok szellemi táplálására, öntudatuk alakítására – szolgál. Nem igazi információt hordozó intézmény, hanem annak éppen ellenkezője: elszigetelt, magában álló, könyvkölcsönzésre szánt gyűjtemény. A »népkönyvtár« kifejezés ebben az értelemben végső fokon politikai fogalom, amely – Szabó Ervin szerint – ott virul, ahol társadalmi elnyomás van, ahol tudatosan korlátozzák a szabad informálódást a politikai hatalom érdekében. Lenin is ebben az értelemben használta a »népkönyvtár« kifejezést. Meg kell jegyeznünk, hogy a »szellemi népkönyvha«, a népkönyvtár szándékos szellemi korlátozás*

*nélkül is létrejön mindenütt, tehát még a kezdeti szocialista társadalomban is, ahol szegényes gyűjtemények állnak szemben a magasabb fokú igényekkel. Az ok lehet pénztelenség vagy szervezési tehetetlenség, amely nem ismeri fel a kooperációs megoldások lehetőségét vagy nem mer szembenézni velük. Ebben az értelemben a népkönyvtár szakmai fogalom.*⁷⁸

Sallai összegző és a jövőt kijelölő, Szabó Ervin örökségével szembeni tartozásainkat számba vevő írásával is jelezte, hogy elvei jórészt tőle származnak, azokat fejlesztette tovább: „Szabó Ervin már a század elején felismerte: a könyvtár és a művelődési ház valamiképpen összetartozó dolog. [...] Szabó Ervin nem a könyvtár és más intézmény szervezeti egyesítését tűzte ki célul, hanem a könyvtár bővítését – népművelési feladatokkal.” Szabó Ervint megidézve korának és a jövőnek üzent. „Mindaddig, amíg a művelődési ház nem veszi komolyan legfontosabb hivatását, nevezetesen, hogy a felnőttoktatás színhelye és otthona legyen, addig válságából sem keveredik ki, és ebben a formában teljesen alkalmatlan arra, hogy egy »komplex« intézményrendszer része legyen. Másfelől viszont – némi alázattal – azt is be kell ismernünk, hogy mai könyvtárosaink döntő többsége nem is igen alkalmas arra, hogy könyvtárközpontú, de mégis komplex intézményt vezessen. Ehhez a legtöbbjüknek sem megfelelő képessége, sem bátorsága, sem »vagánysága« nincs.”⁷⁹

Végezetül

Sallai István olyan falusi könyvtárt akart, amely az olvasóköri (csitaliste) hagyományokból építkezően az egész település művelődésének alapja, a különböző művelődési formák és a közösség színtere. A népkönyvtárral szakító városi szintű hálózat, járásnyi méretű rendszer része, amely az állandó helyi állományát (törzsanyag) ennek választékából egészíti ki. Szolgáltatási minőségét illetően (közel) azonos feltételeket biztosít a városban élőkével. Három évtizeden át alkalmazkodott a lehetőségekhez, mindig kihasználva

a kínálkozó lehetőségeket, a népkönyvtár meghaladását, public library elvekkel egyeztethető falusi könyvtárt akart. Gondolatai azért is időszerűek, mert miként 43 évvel ezelőtt feltette a kérdést, azóta sincs rá válasz: „*annak mi az oka, hogy a fejlődés irányzata miért nem azonos a mindenkori kijelölt célokkal?*”

Jegyzetek

1. A kb. kéttucatnyi iratgyűjtőben található gépirat, stenciles vagy rota sokszorosítású és kevés sajátkezű, inkább autográf széljegyzetű írásokból álló, gyakran keltezetlen, sőt a szerző kilitét sem eláruló iratokból álló hagyaték sajnos rendezetlen. Az iratgyűjtőkben ritkán találhatók együvé tartozók, sokkal inkább ismeretlen okokból egymás mellé került iratok. Így a többségében értékes források között olyan kutatni, mint a szénakazalban tűt keresni. A kutatónak jelenleg mindent át kell lapoznia, de Sallai életművével foglalkozónak célszerű ezt vállalni.
2. Ide soroljuk a következő írásait: Hogyan segítsük a mezőgazdaság fejlődését? = A könyvtáros, 1953. 2. sz. 8-11. p., Könyvtáraink és az új kormányprogram. = A könyvtáros, 1953. 10. sz. 7-9. p., A mezőgazdasági irodalom propagandája. Cikkgyűjtemény. (Összeáll. Sallai István.) Bp. Művelt Nép, 1953. 70 p., Hogyan foglalkozzék a könyvtáros a mezőgazdasági irodalom terjesztésével. = A könyvtáros, 1954. 4. sz. 18-20. p.
3. A megyei könyvtárhálózat helyzete és problémái c., OSZK házi sokszorosítású, 18 lapnyi, 1954. május 17-én kelt anyagot az OSZK Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtárban lévő hagyatékban találtam. Sallai publikációinak listája (OSZK 1978-as évkönyve) nem tud róla. 20 pontból álló javaslati listát tartalmaz.
4. SALLAI István: A járási könyvtárak továbbfejlesztésének útja. = A könyv, 1955. 8. sz. 341. p.
5. SEBESTYÉN Géza: A falusi könyvtárak központja a járási könyvtár. = A könyvtáros, 1956. 6. sz. 417-419. p.
6. SALLAI István: Az olvasókörökről. = A könyvtáros, 1954. 1. sz. 23-25. p.
7. TÓTH Gyula: Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. = Könyvtári Figyelő, 2009. 4. sz. 698. p. A körzeti témakört részletesen feltártam e kétrészes írásomban.
8. SALLAI István: A román közművelődési könyvtárakban szerzett néhány tapasztalat. = A könyv, 1955. 7. sz. 311. p.

9. SALLAI István: Falusi könyvtárak – kultúrotthon könyvtárak. = A könyvtáros, 1956. 1. sz. 7–9. p.
10. *„... tisztázzuk végre azt a kérdést, hogy a kultúrotthoni munka nem egyik ága a népművelésnek – mint az ismeretterjesztés, a művészeti munka, könyvtármunka –, hanem annak alapvető, mindezeket magában foglaló szervezeti kerete. [...] A könyvtár és a kultúrotthonokban folyó más irányú tevékenység tervszerű összehangolása érdekében is úgy látjuk helyesnek, hogy a könyvtárvezetést is ugyanennek a személynek a kezébe kellene adni. Az összevont három (mozi, könyvtár, kultúrotthon) munkakör ellátásért olyan tiszteletdíjat bírnak adni, amelyért az egész község iskolán kívüli nevelőmunkáját irányítani képes, megfelelő embert tudunk beállítani.”* (VARGA Edit: Eredmények, hiányok, feladatok. = Népművelés, 1955. 11. sz. 673–686. p. Az idézet a 677. lapról való.) A Népművelési Főosztály vezetője ezeket a megyei népművelési osztályvezetők országos értekezletén, 1955. október 28-i vitaindítójában mondta el. A csitalistékre való hivatkozás akkor több írásban is megtalálható. *„A csitalisték tevékenysége a mi kultúrotthonaink munkájához hasonlítható, azzal a lényeges különbséggel, hogy bennük a könyvtári munka elsődleges”* – számolt be bulgáriai tapasztalatairól a Békés megyei népművelési osztályvezető (HORVÁTH László: A százéves csitalisték földjén. = Népművelés, 1956. 2. sz. 9. p.)
11. BARABÁSI Rezső: A könyvtárügy törvényes rendezése c. írásában, a Népművelés 1956. 3. számában azt írta: *„... a szovjet és bolgár művelődési otthonok munkája azt bizonyítja, hogy jól működő művelődési ház egy gazdag állományú, sok olvasóval rendelkező könyvtár nélkül egyenesen elképzelhetetlen. Nálunk a művelődési hálózat szervezése idején helytelenül nem erre törekedtünk, és ezért művelődési otthonaink egy részében a könyvtár még a »megtűrt idegen« szerepét játssza.”*
12. Az ún. szabadművelődési korszakban (1945–48) ügyvezetők és felügyelők számára segédkönyvtárt alakítottak ki. Később ezeket néhol integrálták anélkül, hogy a befogadó könyvtárt a funkcióval felruházták volna.
13. Sallait foglalkoztatták a könyvtár és népművelés összefüggései, összekapcsolásának szükségessége a falvakban. Ezt mutatja az is, hogy az 1960-as évek végén – talán a népművelési konferenciára készülve – a hagyatékában külön iratgyűjtő lett tele az akkortájt készült hazai és nemzetközi összefoglalókkal.
14. SEBESTYÉN Géza: A falusi könyvtárak központja a járási könyvtár. = A könyvtáros, 1956. 6. sz. 417–419. p.
15. SALLAI István: A könyvtárközi kölcsönzés a közművelődési könyvtárakban. = A könyvtáros, 1956. 6. sz. 420–422. p. Az idézet a 421. lapról való.
16. SALLAI István: Falusi könyvtáraink helyzete. = A könyvtáros, 1957. 2. sz. (július!) 93–95. p.
17. SALLAI István: A megyei és járási könyvtárak néhány időszzerű kérdéséről. = A könyvtáros, 1957. 3. sz. (augusztus!) 169. p. Sallai István ebben az írásában azt javasolta, hogy a városok kapják vissza intézményüket, s megyei és járási szerepüket az ilyen tanácsoktól kapott megbízás alapján lássák el.
18. A falusi könyvtáraknak a helyi tanácsok tulajdonába adása többszöri halasztást szenvedett tartozása volt a hazai könyvtárszervezésnek. Már 1954. novemberi minisztertanácsi határozat lerakta az alapokat. A dolog az 1956-os forradalom következtében szenvedett halasztást, de 1957 decemberében ismét napirendre került, s az MM határozatot hozott az intézményesítésre. 1958. április 15–16-án a megyei könyvtárvezetők konferenciáján jelentették be, hogy kísérletképpen Tolna, Fejér és Borsod megye néhány járásában bevezetik. 1958. június 15-én Tolna megyében kezdődött és több év alatt hajtották végre, egybekötve a községekben lévő könyvtárállományok átrostálásával, hogy a használhatatlan anyagot ne kelljen átleltározni a falusi könyvtár leltárkönyvébe.
19. SALLAI István: A falusi könyvtárak állománya és a letéti rendszer. = A könyvtáros, 1958. 2. sz. 81–84. p.
20. MIHÁLYI Imre: A falu könyvtárügye és a letéti könyvtárak tanácsi kezelésbe adása. = A könyvtáros, 1958. 8. sz. 561–564. p.
21. SALLAI István: A könyvállomány helyzete közművelődési könyvtárainkban. = Magyar Könyvszemle, 1958. 3. sz. 224–245. p. Természetesen itt is csak a falusi vonatkozásokat emelhetjük ki az adat- és gondolatgazdag írásból. De itt is érvényesülő törvényszerűség, hogy az olvasók száma és a forgalom szorosan összefügg a közművelődési könyvtárban az állomány nagyságával, gyarapítási ütemével, újdonságkínálatával. Később is igaznak bizonyult, hogy *„nálunk az eddigi tapasztalatok szerint a könyvtárakba könnyen (sic! TGY) bevonható olvasótábor a lakosság 10-20%-a között mozog.”*
22. SALLAI István: A könyvállomány helyzete... i.m. 235., ill. 243. p.
23. SALLAI: A könyvállomány helyzete i.m. 226. és 229. p.
24. SALLAI: A könyvállomány helyzete i.m. 234–235. p.
25. SALLAI: A könyvállomány helyzete i.m. 238–239. p.
26. SALLAI: A könyvállomány helyzete i.m. 242., ill. 243. p.
27. MIHÁLYI Imre: A falu könyvtárügye és a letéti könyvtárak helyi hatáskörbe adása. = A könyvtáros, 1958. 8. sz. 561–564. p.

28. SEBESTYÉN Géza: A letéti rendszer új szakasza. = A könyvtáros, 1960. 4. sz. 243–245. p.
29. MEZEI György: A letéti rendszer problémái. = A könyvtáros, 1960. 7. sz. 501–502. p.
30. [SALLAI István – GERŐ Gyula]: Válság, vagy csak tisztázatlan feladatok? Az önálló községi könyvtárak problémáiról. = A könyvtáros, 1960. 12. sz. 891–892. p. (A szerzők neve a lapból nem, csak Sallai írásainak jegyzékéből derült ki.)
31. SALLAI István: Merre tart a községi könyvtár? (Válság, vagy csak tisztázatlan feladatok?) = A könyvtáros, 1961. 8. sz. 449–452. p.
32. A témát másfél évtizede részletesen tárgyaltam. TÓTH Gyula: A kiskönyvtári ellátás historiográfiájának vázlata. = Könyvtári Figyelő, 1997. 4. sz. 682–704. p. Az 1960–70-es évtizedről 689–696. p.
33. SALLAI István: Szovjet könyvtárügy – magyar könyvtárügy. = Könyvtáros, 1975. 7. sz. 382. p.
34. A kapcsolódó irodalmat lásd említett írásom irodalomjegyzékében.
35. S[ALLAI] I[stván]: Körzeti könyvtáravatás Kóvágóörsön. = Könyvtáros, 1965. 11. sz. 650–651. p.
36. Lásd PUSKÁS Sándorné: A letéti rendszer egyik változata. = Könyvtáros, 1964. 7. sz. 382–385. p.; Uő: A letéti ellátás 1973-ban. = Könyvtáros, 1974. 1. sz. 23–26. p.
37. SZENTE Ferenc: A kis lélekszámú falusi települések könyvtári ellátottsága és a fejlesztés lehetősége. = Könyvtári Figyelő, 1965. 2–3. sz. 97–115. p. Lásd még KATSÁNYI Sándor: Kisközségek könyvtári ellátása. = Könyvtártudományi Tanulmányok 1968. Bp. 1968. 547–580. p.
38. Az 1007/1971. sz. kormányrendelet a településhálózat fejlesztéséről, majd az ezzel számoló Szakmai irányelvek minden megyében távlati könyvtárfejlesztési tervet írtak elő. Közülük a Könyvtáros többeket ismertetett, többek között a Vas megyeit is. PUSKÁS Sándorné: A Vas megyei tanácskönyvtárhálózat fejlesztési terve. = Könyvtáros, 1972. 9. sz. 523–527. p. Ezt megelőzően, a kormányrendelet és a fejlesztési irányelvek megjelenése előtt írt tanulmányomban magam is a körzeti könyvtárban láttam a jövőt. Vö. TÓTH Gyula: Településstruktúra és könyvtárhálózat. = A Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve '69–70. Szombathely, 1970. 74–94. p. Mi tagadás, néhol erőltetni kellett a struktúrát, ha a községbokrokban nem volt megfelelő székhelytelepülés, vagy a lakosság lélekszáma sem igazán indokolta körzet kialakítását. Igaz, azt már a későbbi tapasztalatok láttatták be, az 5–6 ezer, esetleg a 8 ezer lakos is kevés intézmény fenntartására.
39. VARGA Béla: Kísérlet a kisközségek újfajta könyvellátására Veszprém megyében. = Könyvtáros, 1976. 6. sz. 337–342. p.
40. SZŐNYI László: A kisközségek könyvtári problémái. = A könyvtáros, 1962. 1. sz. 22–24. p. vagy SZENTE Ferenc: Körzeti könyvtár, igen vagy nem? = Könyvtáros, 1964. 3. sz. 123–125. p. és mások.
41. SALLAI István: A könyvtár és az ismeretterjesztés. = A könyvtáros, 1961. 4. sz. 202. p.
42. SALLAI István: A korszerű közművelődési könyvtár. = A könyvtáros, 1961. 12. sz. 707–712. p. A közművelődési könyvtárak korszerűsítése tekintetében nagyjelentőségű írást méltatta PAPP István: A „tojás” és ami kikelt belőle. = Könyvtáros, 1975. 7. sz. 383–391. p. „*Kevés olyan cikk jelent meg a Könyvtárosban, amelynek akkora hatása lett volna, mint Sallai István írásának a korszerű közművelődési könyvtárról.*” Papp ennek továbbfejlesztéseként értelmezte a Magyarországon az 1970-es évektől megjelent szakrészleges könyvtárt.
43. SZENTE Ferenc: Könyvtár a klubban – klub a könyvtárban. = A könyvtáros, 1961. 10. sz. 580–582. p., Uő: Milyen legyen a klubkönyvtár? = Könyvtáros, 1966. 7. sz. 378–379. p.
44. SZENTE Ferenc: Viták a klubkönyvtárról – és a valóság. = Könyvtáros, 1969. 6. sz. 333–335. p. Az utasítás kapcsán „*szófejtési-értelmezési vita folyik a klubkönyvtár elnevezésű intézménytípus miben létéről.*” (333. p.)
45. TÓTH Gyula: Tegyük helyére a klubkönyvtárügyet! = Könyvtáros, 1971. 12. sz. 702–705. p. Írásom megjelenésekor tudható volt, hogy a Szakmai irányelvek szerint a szerepkör nélküli települések klubkönyvtára D szintű, vagy a C-szint alsó régióiban foglalhat helyet, tehát mindenképpen fiók – könyvellátási szempontból.
46. SALLAI István: A letéti rendszer sorsa a magyar könyvtárakban. = Könyvtáros, 1967. 9. sz. 513–515. p.
47. Nyomtatva olvasható Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1965–1966. 31. p.
48. RÁCZ Aranka, N.: A közművelődési könyvtárak feladatkörének időszerű kérdései. = Könyvtáros, 1968. 1. sz. 3–8. p.
49. BERECSKY László: A társadalom igényei és a közművelődési könyvtárak. = Könyvtáros, 1968. 3. sz. 123–128. p.
50. KISS Jenő: Feladatok, igények, lehetőségek. = Könyvtáros, 1968. 4. sz. 187–190. p.
51. A falusi könyvtárosok továbbképzése keretében ez már korábban felmerült. Lásd TÓTH Gyula: Falusi könyvtárak és a tájékoztatás. = Könyvtáros, 1965. 3. sz. 141–143. p.

52. SZITA Ferenc: A korszerű járási könyvtár. = Könyvtáros, 1968. 5. sz. 257–261. p.
53. Tuba László sérelmezte, hogy a körzeti könyvtárak háttérbe szorítják a járási és városi könyvtárak fejlesztését. (TUBA László: Körzeti könyvtárak, klubkönyvtárak, járási és városi könyvtárak. = Könyvtáros, 1971. 6. sz. 339–341. p. Írására reagált VARGA Béla: Szembeállítás helyett. Vita a körzeti és a városi könyvtárakról. = Könyvtáros, 1971. 9. sz. 529–530. p. és PUSKÁS Sándorné: Megjegyzések a sorrendről. = Uo. 531–532. p.
54. TÓTH Gyula: Lesz-e korszerűbb közművelődési könyvtár-ügy? = Könyvtáros, 1968. 10. sz. 587. p.
55. CSÚRY István: Könyvtári fejlődésünk ellentmondása és a „Public Library” vita. = Könyvtáros, 1968. 11. sz. 637–644. p. A szerkesztőség nem minősítette vitázárónak, de utána a vita nem folytatódott.
56. A vitát kiváltó írás ZIRCZ Péter: Gondolatok a közművelődési könyvtárban. 1–2. = Könyvtáros, 1973. 7. sz. 386–388. p., 9. sz. 516–518. p. A hozzászólások TÓTH Gyula: Vita a közművelődési könyvtárról = Könyvtáros, 1973. 10. sz. 580–583. p., HALÁSZ Béla: Tájékoztatás és nevelés. (Vita a közművelődési könyvtárról.) = Könyvtáros, 1973. 11. sz. 659–661. p., HORVÁTH Géza: Gondolatok a közművelődési könyvtárban? (Vita a korszerű közművelődési könyvtárról.) = Könyvtáros, 1973. 12. sz. 716–717. p., BÉNYEI Miklós: Jó úton járunk. (Vita a korszerű közművelődési könyvtárról.) = Könyvtáros, 1974. 1. sz. 12–16. p., NAGY Ernő, B.: Megyei könyvtár – általános tudományos könyvtár? (Vita a korszerű közművelődési könyvtárról.) = Könyvtáros, 1974. 3. sz. 127–130. p. Itt volt „hivatalos” vitázáró is ZIRCZ Péter: Utak és arányok. (Vita a korszerű közművelődési könyvtárról.) = Könyvtáros, 1974. 4. sz. 198–201. p.
57. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon. = Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 223–235. p., FOGARASSY Miklós: A közkönyvtári koncepció második „áttörése”: a public library eszméjének térhódítása és a Vas Megyei Könyvtár megépítése. = Uo. 236–239. p.
58. A különböző változatokhoz lásd Sallai István könyvtári szakirodalmi munkássága. Összeáll. Kozák Miklósné. = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1978. Bp. 1980. 15–31. p., közelebbről a 23. p.
59. A csatározások „történetét” harminc év múltán adta közre FUTALA Tibor: „Public library”- csata 1968-ban, avagy előszó Sallai István Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési irányja c. OKDT – előterjesztésének kor- és szakmatörténeti dokumentumként való publikálásához. = Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 240–243. p.
60. SALLAI István: Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési irányja. Bp. 1968. 51 p. Még ugyanabban az évben A közművelődési könyvtárügy fejlődési irányja, különös tekintettel a magyar közművelődési könyvtárügyre. 2. átdolg. változat. [Közread. Az] OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. 1968. 48 p.
61. SALLAI István: Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési irányja. (Előterjesztés az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1968. évi június 19-i békéscsabai ülésére.) = Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 244–255. p.
62. Ennek folyamatáról is írt 1999-ben FUTALA Tibor. A közművelődési könyvtárak helyzete és fejlesztése. = Könyvtári Figyelő, 1969. 1. sz. 5–24. p. c. anyagot az OKDT közművelődési tagozata 1969. március 31-én vitatta meg. Olvasható (sg) [Sebestyén Géza]: Az OKDT vitájából. = Könyvtári Figyelő, 1969. 25–28. p.
63. Az 1968. április 23-i változat 6-7. p.
64. 1969–70 fordulóján szükségét érezte, hogy magyar nyelven összefoglalja a szakmai közvélemény számára az angol megyei könyvtári rendszer kialakulását, lényegi vonásait. SALLAI István: Az angol megyei könyvtári (county library) rendszerről. = Könyvtári Figyelő, 1970. 1. sz. 43–53. p.
65. Az első változat 38-40. p.
66. A Sallai hagyaték egyik mappájában találtam 16 lap terjedelmű német nyelvű anyagot Die Lage und Probleme der Dorfbibliotheken in Ungarn. Sallai nevével és 20 példányban készült a KMK-ban 1968. augusztus 15-i keltezéssel. Ebben feltette a kérdést: Volksbücherei oder public library. 1969. augusztus 7-i keltezésű, 507/1969. KMK. sz. levélben Sallai jelentette az MM Könyvtári Osztályának, részt vett 1969. május 28. és június 1-je között a Matica Slovenska által szervezett európai szimpóziumon. Bejelentette, hogy az IFLA-hoz kapcsolódó állandó bizottság vezetőjévé választották 3–3 nyugati és szocialista ország képviselővel, a titkára a szlovák Irmeler lett.
67. SALLAI István: Rövid áttekintés az európai országok falusi könyvtárainak helyzetéről. (A szimpóziumon elhangzott előadás rövidített szövege.) = Könyvtári Figyelő, 1969. 2–3. sz. 10–14. p. A lap közölte a másik referátumot is: MARUNIAK, Peter: A falusi könyvtárügy fejlődése Csehszlovákiában. = Uo. 14–20. p.
68. SALLAI István: Visszapillantás. = Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 515–525. p.
69. A gépiratból derül ki, a közreadott írás címe eredetileg alcím volt, s a gépelt igazi címe: A közművelődési könyvtárak fejlődési irányja. Ezt kézzel Sallai 25 éves a magyar szocialista könyvtárügy címre javította. Így érthető a visszapillantás is: a közművelődési könyvtárak 1949–1974 közötti 25 évéről volt szó.

70. Agépirat-változatban érinti a falusi kiskönyvtárak helyzetének javítását célzó három megoldást a letétit, a (kis) körzetit és a bibliobuszt. Ezt a témát Sallai cikkét követően kifejti SZENTE Ferenc: A „hátrányos helyzetű” települések könyvtárai. = Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 525–529. p.
71. Sallainak ez a megjegyzése meghökkentő, magyarázatra szorul. „A” típusú könyvtárt a megyeszékhelyeken kívül további néhány nagyobb város (Baja, Nagykanizsa, Sopron stb) és néhány nagyobb fővárosi kerületi könyvtár esetén terveztek. Az egész áttekintésből kitetszik, hogy Sallai az idő előrehaladásával mindinkább egyre nagyobb könyvtárt tartott életképes, valóságos könyvtárnak. Amint a kölcsönkönyvtárról (amelyre akár 50 kötetes is képes!) mindinkább a tájékoztató, információt közvetítő könyvtárra terelődött a hangsúly, Sallai könyvtárfelfogása alapvetően megváltozott. Egyre inkább (a válogatott külföldin kívül) a nemzeti könyvtermést reprezentálni képes könyvtárat tekintette igazi könyvtárnak. Ezt pedig csak az „A” típusú könyvtárak írták elő a Szakmai irányelvekben is. Ezért szerintem a Sallai megjegyzésben az „önálló megjelenés” alsó határán van a hangsúly, a többi könyvtár ennek része, rendszerének tagja. Nem vitás, Sallai mindig is az elaprózott könyvtár ellen volt, rendszert szorgalmazott. Utolsó évtizedében mindenképpen nagy könyvtárt szorgalmazott és előadásában mind szenvedélyesebben próbálta a jövő könyvtárát megrajzolni.
72. Rendezetlen hagyatékában találtam egy papírlapot, ahol ceruzás autográf levezeti a könyvtár, dokumentumtár, mediotéka, eszköztár, duotéka, triotéka stb. elnevezés hibáját: a tár és a téka a megőrző szerepre utal, s nem a szolgáltatást hangsúlyozza.
73. Irányelvek a kis települések kulturális ellátásának javítására és komplex művelődési intézmények létesítésére. = Művelődési Közlöny, 1977. 2. sz. 55–58. p. Olvasható még Könyvtáros, 1977. 3. sz. 159–162. p. A kapcsolódó minisztériumi „irány(kijelölő)cikk” FUTALA Tibor: A komplex művelődési intézmények létesítésére kiadott irányelvek. = Könyvtáros, 4. sz. 222–223. p.
74. PÁLDY Róbert: Komplex művelődési intézmények. Sajtószemle. = Könyvtáros, 1977. 1. sz. 32–35. p. írása már ekkor 24 tétéles (valószínűleg válogatott) irodalomjegyzéken alapult. A népművelőkkel folytatott vitákat jelzi az írás utolsó fejezetcíme: Eltűnteti-e [mármint az új intézmény TGY] a könyvtárakat? Ha ez nem is következett be, mutatja, hogy a látványosabb és ezért a pártpolitikának jobban tetsző művelődési otthonok népművelői évtizedek óta nem lankadóan, ekkor is maguk alá akarták gyűrni a könyvtárt.
75. SALLAI István: A könyvtár mint eszközközpont. = Könyvtáros, 1977. 4. sz. 195–200. p.
76. Idéztem TÓTH Gyula: A művelődési központokról – egy könyv kapcsán. = Vasi Honismereti Közlemények, 1991. 2. sz. 94. p.
77. SALLAI István: Visszapillantás. = Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 515–516. p.
78. SALLAI István: Tartozásaink Szabó Ervinnek. = Valóság, 1979. 3. sz. 32–42. p. Az idézet a 31. lapról való.
79. Uo. 36–37. p.

Az MKE 43. Vándorgyűlésének ajánlása

(2011. augusztus 4.)

A könyvtár, a könyvtári rendszer nemcsak tudástár, nemcsak nemzeti identitásunk értékőrző és közvetítő helye, hanem hatékony eszköz az információs társadalom kezében a társadalmi célok, a társadalmi megújulás, az esélykiegyenlítés, a kisebbségi és állampolgári jogok alkalmazásában.

A könyvtár – maga is tanuló szervezetként – a képzés minden szintjén (egyéni, iskolarendszerű vagy azon kívüli) támogatja a kompetenciaszerző, tudást megújító folyamatokat.

Nem az a kérdés, hogy könyvtárral vagy könyvtár nélkül. Versenyképesség a megújuló Európában csak a minőség következetes képviselésével, a tudás műveltséggé emelésével érhető el.

Internettel, a könyvtári gyűjtemények tudás-hitelesítő bázisán. Versenyképes ország – versenyképes könyvtárossal. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete ezen jövőkép elérésének elkötelezett támogatója. A társadalom számára a „Tanulás, tudás, műveltség – könyvtárosok a jövő szolgálatában” című konferenciájának záró pillanataiban e cél megvalósításához ajánlja fel erőforrásait.

Fehér Miklós (MKE főtitkár)

Forrás: <http://mke.info.hu/2011/08/az-mke-43-vandorgyulesenek-ajanlasi/>
(IFLA-HUN, 2011. 08. 08.)